

LIMBURGS BIOGRAFISCH REPERTORIUM

In het kader van een werkervaringsproject voor jonge historici zijn de afgelopen jaren biografische gegevens verzameld over figuren uit de geschiedenis van de beide Limburgen. Het project was een initiatief van Gouverneur L. Roppe dat door de Stichting Maaslandse Monografieën werd overgenomen en gesteund in de vorm van faciliteiten en subsidies, verstrekt door overheden en instanties uit zowel België als Nederland.

Inmiddels zijn een paar honderd biografische schetsen vervaardigd. Een redactiecommissie, voortgekomen uit de Stichting Maaslandse Monografieën, is samengesteld om de publicatie van de biografieën te begeleiden. Gezien de tijdelijke aard van het project mag men geen volwaardig Limburgs biografisch lexicon verwachten. Er is evenwel waardevolle informatie bijeengebracht, niet alleen over bekende Limburgers, maar ook over minder bekende figuren uit de Limburgse geschiedenis, die men tevergeefs zal zoeken in de nationale biografische woordenboeken. Het zou jammer zijn als de biografische schetsen in een dossier zouden verdwijnen. Vandaar dat er werd besloten tot publicatie seriegewijs in zowel een Nederlands- als een Belgisch-Limburgs historisch tijdschrift. Voor Nederland zijn dat de Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg en voor België het tijdschrift Limburg, dat wordt uitgegeven door de Federatie van de Geschied- en Oudheidkundige Kringen van Limburg. Per jaargang verschijnen telkens ongeveer dertig biografieën.

De redactiecommissie,
S. Vandeveld (voorzitter)
W. Rutten (secretaris)
L. Smets

Selectie van dertig biografieën

Ackens	1878-1957	politicus	Starmans
Batta	1816-1902	cellist	Dorren
Bieberstein	1796-1880	Kamerlid	Dorren
Bormans	1801-1878	filoloog	Kellens
Clermont	1728-1795	fabrikant	Schols
Dibbets	1782-1839	militair	Kellens
Dionysius de Kartuizer	1402-1471	theoloog	Kellens
Van der Elst	1826-1897	mijnningenieur	Dorren
Erens	1928-1955	troubadour	Schols
Gericke	1785-1845	gouverneur	Kellens
Gielen	1826-1908	kluizenaar	Kellens
Girard	1767-1835	ambtenaar	Kellens
Graafland	1875-1940	kunstschilder	Schols
Jocundus	11e eeuw	hagiograaf	Kellens
Kallen	1802-1878	pedagoog	Starmans
Levericksvelt, J.	? -1735	rector	Kellens
Levericksvelt, H.	1707-1778	rector	Kellens
Maesen de Sombreff, P.	1827-1902	minister	Dorren
Maesen de Sombreff, L.	1854-1926	jurist	Dorren
Membrede	1758-1831	politicus	Kellens
Mols	1874-1955	stadstype	Schols
Murmellius	1480-1517	humanist	Kellens
Nolens	1860-1931	staatsman	Starmans
Placentius	1500-1548	humanist	Kellens
Pijls	1819-1903	burgemeester	Dorren
Reinald II	1326-1343	hertog	Kellens
Van Rijn	1841-1928	burgemeester	Kellens
Vilain XIII	1801-1878	politicus	Kellens
Willem I	1363-1402	hertog	Kellens
Willems	1822-1907	geneesheer	Kellens
Zwentibold	870-900	koning	De Ruwe

ACKENS, Lodewijk. Politicus.

Geboren te Kerkrade op 28 mei 1878 en overleden aldaar op 7 april 1957. Zoon van Servaes Ackens en Maria Flücken. Op 3 augustus 1900 huwde hij met M.J. Heuschen. Uit het huwelijk werden twee zonen en vier dochters geboren.

Na de lagere school ging Louis Ackens het schoenmakersvak in. Samen met een van zijn broers kon hij een redelijk bloeiend bedrijf opbouwen. Bekendheid kreeg hij echter door zijn optreden in de lokale politiek. Vanaf 1911 tot aan zijn overlijden in 1957 zetelde hij onafgebroken in de Kerkraadse gemeenteraad. Van 1919 tot 1923 en van 1931 tot 1935 was hij wethouder van Publieke Werken. Van 1919 tot 1923 had hij zitting in de Provinciale Staten van Limburg. Hij liet zich één maal, tegen zijn zin in, overhalen om zich kandidaat te stellen voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer.

Ackens stond in de landelijke politiek dicht bij de neo-liberale ideeën van de vrijzinnige democraten. In de lokale politiek volgde Louis Ackens echter zijn eigen weg. Hoewel een gelovig en christelijk mens was hij radicaal en anti-clericaal met een scherpe tong en niets ontziende pen. Dit bracht hem voortdurend in conflict met mede-raadsleden en de burgemeesters, met katholieken en socialisten. Toch wist hij de drie zetels die hij en zijn geestverwanten hadden, te verdubbelen.

Naast zijn politieke werk hield Ackens zich bezig met de uitgave van bladen, brochures en vlugschriften. Het belangrijkste hiervan was zijn persoonlijk lijfblad 'De Kerkradenaar'. Dit weekblad werd, niet altijd even regelmatig verschijnend, uitgebracht in de periode 1915-1919. In 1919 moest vanwege financiële problemen de uitgave worden gestopt. Nog in hetzelfde jaar werd publicatie van het blad voortgezet onder de titel 'Het Volksblad', dat verscheen tot 1921.

De doelstelling van 'De Kerkradenaar' was de politieke opvoeding van het volk. Het was een opinieblad, waarin de verrichtingen van wereldlijke en kerkelijke overheid kritisch werden gevolgd. De verslagen van de gemeenteraadsvergaderingen werden er in afgedrukt, zodat het publiek zelf de verrichtingen van de gekozenen in het gemeentebestuur kon volgen. Het blad onderscheidde zich door tactloze maar vaak eerlijke berichtgeving en klaagde ongelimiteerd aan.

Bijzonder fel verzetten zich de kerkelijke autoriteiten tegen Ackens en 'De Kerkradenaar'. Dit leidde er toe dat Louis Ackens in 1916 officieel werd uitgesloten van de paassacramenten, hetgeen binnen de dorpsgemeenschap

sociale isolatie betekende. Van toen af nam Ackens definitief stelling tegen de plaatselijke geestelijkheid, waardoor hij voor socialist werd uitgesloten. Hoewel er aanvankelijk een wederzijdse sympathie had bestaan tussen Ackens en de socialisten, distantieerde Ackens zich in 1918 geheel van hen, waardoor de socialisten zeer felle tegenstanders van hem werden.

Ondanks alle tegenwerking lukte het niet Ackens een verkiezingsnederlaag toe te brengen. Het mag dan ook een bewijs van zijn populariteit bij de Kerkraadse bevolking zijn dat hij 46 jaar lang zijn raadszetel wist te behouden. Toen hij op 7 april 1957 overleed, werd hij door de Kerk naar zijn laatste rustplaats begeleid.

Literatuur:

Bischoff, N.H., *'De Kerkradenaar' Louis Ackens. Analyse van een politiek weekblad 1915-1919*, Sittard 1974; Bischoff, N.H., *Persbiografie 80 jaar Kerkrade, 1894-1974*, Sittard 1978, blz. 58-63; De heer L. Ackens 40 jaren aan een stuk gemeenteraadslid, in: *Limburgs Dagblad* 34 (30 aug. 1951), blz. 5.

J. Starmans

BATTA, Petrus Alexander. Cellist.

Geboren te Maastricht 9 juli 1816, overleden te Versailles 8 oktober 1902. Zoon van Pierre Jacques Batta en van Isabella Lagnesse. Hij was gehuwd met Julie Clémentine O'Mahony. Het echtpaar had een dochter die jong overleed.

Alexander Batta was in zijn tijd een gevierd virtuoos op de violoncello. Als kind kreeg hij muziekonderricht van zijn vader, die leraar cello was en die optrad als concertzanger. Ook zijn beide broers Jean Laurent en Joseph, waren muzikaal begaafd. Laurent werd pianist en Joseph violist. Zij vergaarden echter minder roem dan hun getalenteerde broer.

Toen Batta vijf jaar was, vestigde de familie zich in Brussel, waar Pierre Jacques Batta cello-les ging geven aan het conservatorium. Alexander kreeg vanaf zijn tiende jaar les van de in die tijd vermaarde cellist en pedagoog Nicolas Platel. In 1830 gaf hij, samen met zijn broer Laurent, met veel succes een concert in Maastricht. Op achttienjarige leeftijd vestigde hij zich in Parijs om verder te studeren. Parijs zou voor de rest van zijn leven zijn vaste woonplaats blijven. Na beëindiging van zijn studies, maakte hij grote

concertreizen door Europa. Menig Europees hof nodigde hem uit voor een uitvoering.

In Parijs ontmoette Batta veel bekende figuren. Hij rekende Liszt en Verdi tot zijn vriendenkring. Ook was hij bevriend met bekende schrijvers als Honoré de Balzac, Octave Feuillet, vader en zoon Dumas en met schilders als Eugène Delacroix en Corot.

Batta was een der grootste cellisten van zijn tijd. Hij kreeg niet voor niets de bijnaam 'Chopin van de violoncel'. Toch werd hij ook bekritiseerd, met name door Hector Berlioz. Deze vond zijn werk te sentimenteel. Batta schreef verscheidene werken voor violoncello, zoals romances en variaties. Het meest bekend zijn echter zijn bewerkingen van liederen van Schubert. In het tijdschrift 'Union démocratique de Seine et Oise' verschenen regelmatig muzikale kritieken van zijn hand. Hij was voorzitter van de kunstcommissie van de Parijse Stadsschouwburg en 'Président de l'Association des Artistes musiciens'. Door de Franse regering werd hij in 1875 onderscheiden met het ridderkruis van het Erelegioen.

Met zijn geboortestad Maastricht heeft Alexander Batta gedurende zijn lange leven nauwelijks contacten gehad. Toch voelde hij zich zeer vereerd, toen in 1892 op voorstel van burgemeester Pijs, een straat naar hem werd vernoemd. Bij zijn overlijden in 1902, liet hij de gemeente Maastricht een legaat na van vijfenzeventighonderd gulden. Uit de rente daarvan werden jaarlijks twee prijzen beschikbaar gesteld, toe te kennen aan de beste leerlingen uit de viool- en celloklas van de Stedelijke Muziekschool te Maastricht.

Literatuur:

Franssen, B.J., Uit de geschiedenis van de Stedelijke Muziekschool van Maastricht, 1883-1923, in: *De Nedermaas* 1 (1923), blz. 134-137; Kemp, M., (red.), Muziek en dramatische kunst, in: *Limburg 1839-1939, van ploeg tot afbouwhammer*, Maastricht 1939, blz. 60; Knippenberg, H.H., *Memoriaal*, Helmond 1949, blz. 103-106; Melchior, E.A., *Wetenschappelijk en biografisch woordenboek der toonkunst*, Schiedam 1890, blz. 38; Lambrechts, J., Alexander Batta, in: *Maasland* 15 (1968), blz. 221-222; Rieman, H., *Musik Lexicon*, Berlin 1919; Sagers, F., Alexander Batta, in: *Limburgs Jaarboek* 8 (1902), blz. 49-58; *Gazet van Limburg*, 25 september 1953; *Journal du Limbourg*, 6 juni 1840, 7 juni 1843, 27 februari 1852.

H. Dorren

BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY, Charles Antoine baron de. Kolonel, Kamerlid.

Geboren te Tongeren op 25 april 1796, overleden te Maastricht op 1 november 1880. Zoon van André Ignace Luc baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky (1763-1847) en van Marie Barbe Eugénie van der Meer. Huwde in 1820 met jonkvrouw Henriette Josephine Jacqueline Bosch van Drakestein (1801-1878). Het echtpaar kreeg 3 zoons en 1 dochter.

Charles Antoine de Bieberstein stamde in rechte lijn af van de Poolse gezant Joannes Bieberstein Rogalla Zawadsky, die zich in 1633 in Nederland had gevestigd. Net als zijn vader werd de jonge De Bieberstein militair. In 1813 benoemde de prefect van het departement van de Nedermaas hem tot lid van het 2e regiment van de Gardes d'Honneur. Hij nam in 1815 als luitenant deel aan de strijd tegen Frankrijk. In 1830 vocht hij aan Nederlandse zijde tegen de Belgische opstandelingen. Als luitenant-kolonel verliet hij in 1840 de actieve dienst. In 1847 werd hij benoemd tot commissaris der milizie in Limburg. Koning Willem III benoemde hem in 1874 vanwege zijn vele verdiensten tot kolonel.

De politieke carrière van baron De Bieberstein begon in 1841, toen hij door Willem II als vertegenwoordiger van de ridderschap tot lid van Provinciale Staten van Limburg werd benoemd. Hij bleef in deze functie tot 1853. Na invoering van de provinciewet van Thorbecke in 1850 bleef hij als afgevaardigde van het kiesdistrict Maastricht zitting houden in de Provinciale Staten. Van 1855 tot 1867 was hij lid van de Maastrichtse gemeenteraad, waarin hij behoorde tot de coterie rond de invloedrijke W.H. Pijls, die onder de naam van 'liberalen' gemeentepolitiek bedreef.

Bij de verkiezingen van 1858 werd De Bieberstein Rogalla Zawadsky gekozen als lid van de Tweede Kamer door het district Maastricht. Hij behoorde tot de liberale kamergroep, hoewel men hem geen principieel liberaal kan noemen. Zijn katholicisme speelde een veel belangrijkere rol, getuige zijn stelling in 1871 dat een waar volksvertegenwoordiger boven alles moest ijveren voor hetgeen 'den godsdienstzin in de bevolking bevestigd'. Hij was geen voorstander van het beginsel van scheiding van Kerk en Staat. Toen hij in 1879 voor de laatste maal aan de Kamerverkiezing deelnam, deed hij dat niet meer als liberale, maar als katholieke kandidaat. Hierbij speelden ongetwijfeld de onderwijskwestie en de groeiende anti-clericale tendensen

bij de liberalen een rol. Als katholiek had de bejaarde baron meer kans te worden herkozen dan als liberaal.

Charles de Bieberstein, militair in hart en nieren, had met name aandacht voor legerzaken. Zo sprak hij vanaf 1869 regelmatig in de Kamer over de aanschaf van nieuwe geweren voor het Nederlandse leger. In dit verband pleitte hij er zeer nadrukkelijk voor de opdracht tot fabricage van vijftienduizend Beaumont-geweren geheel te gunnen aan de Maastrichtse wapenfabrikant Stevens. Hoewel hij zelf stelde dat dit in het belang was van 'onze nijvere arbeidende klasse, onze rustige werklieden', leverde het hem de beschuldiging op zakelijk te zijn betrokken bij de firma Stevens. Bewezen werd deze beschuldiging echter niet.

In 1863 nam De Bieberstein het hartstochtelijk op voor de Poolse opstandelingen. Hij steunde de houding van zijn partij- en provinciegenoot P. van de Maesen de Sombreff. Deze moest naar aanleiding van de zogenaamde Poolse Nota als minister van Buitenlandse Zaken het veld ruimen.

De laatste levensjaren had baron De Bieberstein de eer, als oudste Kamerlid in dienstjaren, de Kamer te mogen voorzitten bij de opening van het parlementaire jaar. Naast Kamerlid was hij ook jarenlang lid van de kerkfabriek van St. Servatius in Maastricht. Hij behoorde tot de eerste leden van het L.G.O.G.

Literatuur:

Courier de la Meuse, journal du Limbourg, 31 mei 1873, 10 juni 1879; *Jaarboek Bisschoppelijk College Sittard* 3 (1932/33), blz. 62-63; *Nederlands Adelsboek* 17 (1919), blz. 175; *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, 1873-1874, 29 april 1874, blz. 1341-1342; Lavater jr, *Politieke fotografiën van de aftredende leden der Tweede Kamer*, Sneek 1879, blz. 31-34; Nécrologie, notice sur Charles Antoine baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, in: *Publications* 17 (1880), blz. 373-375; Prins, W.F., De Limburgsche afgevaardigden in de Nederlandsche Staten-Generaal 1840-1880, in: *De Gids* 100 (1936), I, blz. 341-356, II, blz. 74-96; Ramakers, E.P.M., De invoering van achterlaadgeweren bij de Nederlandse infanterie, in: *Mededelingen van de sectie krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht* 2 (1979), blz. 76-139; Terlinden, Ch., Une correspondance de famille relative aux débuts de la révolution belge, 29 août – 23 octobre 1830 (Entre Charles Antoine baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky et sa famille), in: *Bulletin Commission Royale d'Histoire* 117 (1952), blz. 97-1751.

H. Dorren

BORMANS, Jan Hendrik. Filoloog, hoogleraar.

Geboren te St. Truiden 17 november 1801, overleden te Luik 3 juni 1878; zoon van Guillaume Bormans, tabakshandelaar en schoolmeester en Marie-Françoise Vandevelde; huwde te St. Truiden 31 oktober 1828 met Maria-Ida Esselen, vijf kinderen.

Na zijn studies aan het college in zijn geboortestad, was Jan Hendrik Bormans van 1818 tot 1822 werkzaam als leraar in poësis en retorica aan het Klein-Seminarie te Luik. In 1822 werd hij studiemeester en plaatsvervangend leraar aan het Collège Royal te Luik en voltooide hij tegelijkertijd zijn studies in de klassieke letterkunde aan de universiteit aldaar. Drie jaar hierna werd hij leraar en later directeur van het college in St. Truiden. Na een jaar directeur te zijn geweest aan het college te Hasselt, was hij van 1835 tot 1837 buitengewoon hoogleraar aan de Gentse universiteit met als leeropdracht Vlaamse literatuur en vergelijkende literatuurwetenschap. Hij werd gekozen boven J.F. Willems en anderen wegens zijn pro-Belgische overtuiging. Voor de cursus Vlaamse literatuur was er hoegenaamd geen belangstelling, zodat hij Griekse letterkunde ging doceren. In 1836 werd Bormans naast J.F. Willems en J.B. David lid van de spellingscommissie, die zich moest beraden over een uniforme schrijfwijze van de Vlaamse taal. In zijn *Verslag over de Verhandelingen ingekomen bij het Staatsbestuur van België, ten gevolge der taalkundige prijsvraag* (Gent 1941), opteerde Bormans voor een nauwe aansluiting bij de in Nederland gangbare Siegenbeek-spelling, die van 1844 tot 1864 ook in België zou worden gebruikt. In 1837 werd hij gewoon hoogleraar in de klassieke filologie aan de rijksuniversiteit te Luik. Hij zou dit blijven tot 1865. Hij hielp mede een *Institution Pédagogique* (Normaalschool) oprichten, waaraan hij facultatieve cursussen gaf in Vlaamse letterkunde, Grieks en Latijn.

Door zijn verblijf te Gent en zijn deelname aan de spellingscommissie was zijn interesse gewekt voor de middelnederlandse literatuur. In 1840 kreeg hij een manuscript in handen, afkomstig uit het benedictinessenklooster van Nonnemielen bij St. Truiden, met de levens van St. Christina en St. Lutgart. In 1850 en 1857 gaf hij deze handschriften uit. In 1847 werd hij benoemd tot lid van de *Académie Royale*, afdeling der letteren en van de *Commission royale d'histoire*.

Bormans publiceerde een aantal middelnederlandse teksten van uitzonderlijk literair belang, zoals Jacob van Maerlants *Der Naturen Bloeme* (1857) en fragmenten uit *Karel ende Elegast* en uit het *Roelantslied*. Zijn uitgave van Heinrich van Veldeke's *Sint Servatiuslegende* was van bijzonder literair-historisch belang, omdat het het oudste letterkundige werk in het middelnederlands betrof. Voor de studie van de Limburgse taal in de late middeleeuwen is deze tekst van onschatbare betekenis, evenals de levens van St. Christina en St. Lutgart. Bij zijn tekstuitgaven liet Bormans zich vooral leiden door zijn vorming als klassiek filoloog en door zijn kennis van het dialect. In de tekst zelf bracht hij nogal graag veranderingen aan, die niet alle even gelukkig zijn te noemen. Hoewel zijn uitgaven niet meer aan de huidige normen van tekstkritiek voldoen, zijn veel teksten alleen via Bormans' edities toegankelijk.

Archief:

Antwerpen, A.M.V.C. (dossier Bormans).

Werken:

Leven van Sinte Christina de Wonderbare, in oud-dietsche rijmen, naar een perkementen handschrift uit de XIVde of XVde eeuw, Gent 1850; *Het leven van Sinte Lutgardis, een dietsch gedicht, ten laetste van de tweede helft der XIVE eeuw, naar het oorspronkelijk handschrift van Broeder Geraert uitgegeven*, in: *De Dietsche Warande* 3 (1857) en 4 (1858); Heynriick van Veldeken, *Sint Servatius legende*. Uitgegeven naer een handschrift uit het midden der XVde eeuw, in: *Annales S.H.A.M.* 2 (1856-58), blz. 177-460.

Literatuur:

Willems, P., *Notice sur J.H. Bormans*, in: *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique* (1881), blz. 181-237 (met een lijst van zijn werken); Offergelt, H., *Professor Bormans*, in: *De Tijdspiegel* 4 (1949), blz. 161-163; Maele, F. van, *Bijdrage tot de studie van het leven en het oeuvre van J.H. Bormans*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent 1953; Vanderheyden, J.F., *De Limburger J.H. Bormans als neerlandicus*, in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie* (1955), blz. 253-290; Hessmann, P., *Jan Hendrik Bormans (1801-1878). Schets van zijn leven en werk*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent 1957; ID, s.v. Bormans, in: *N.B.W.* 1 (1964), kol. 221-222; ID, *De briefwisseling Bormans-Gezelle*, in: *Gezelliana* 1 (1970), blz. 28-48; Deschamps, J., *Prof. J.H. Bormans als uitgever van Middelnederlandse handschriften*, in: *De Tijdspiegel* 18 (1963), blz. 153-157; ID, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse*

bibliotheken, tentoonstellingscatalogus, Leiden 1972², passim; Coun, T., *Uitgave-techniek en tekstcritiek in de Middelnederlandse tekstuittgaven van J.H. Bormans (1801-1878)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven 1969 (met een uitgebreide literatuurlijst; ook op P.A.D.) en S.B. Maas-tricht; Lissens, R.F., s.v. Bormans, in: *W.P.E.V.* 1, Brussel 1972, blz. 422; Deprez, A., s.v. Bormans, in: *E.V.B.* 1, Tielt 1973, blz. 216-217; Notermans, J., Jan Henrik Bormans' editio princeps van Veldekens Servaas-legende en de briefwisseling daaraan voorafgaande, in: *Wetenschappelijk Tijdingen* 32 (1973), kol. 179-192, 261-264; Coun, T., Errata en aanvullingen bij Notermans' editio princeps van Bormans' briefwisseling in verband met de Servatiuslegende, in: *ibid* 33 (1974), kol. 57-62; Wulms, G., Jan Hendrik Bormans (*Vlaamse Toeristische Bibliotheek* 226), 1977.

M. Kellens

CLERMONT (KLERMONDT), Johann Arnold von. Fabrikant.

Geboren op 24 mei 1728 te Aken, overleden op 5 december 1795 te Vaals. Hij was een van de elf kinderen van laken- en naaldenfabrikant en handelaar Esaias Clermont (De Jongere) en Helene Margarete Clermont-Van Huysen. Johann Arnold huwde in 1754 met Maria Elisabeth Sophie Emminghaus, die hem dertien kinderen schonk. Zij stierf in 1783.

Clermont bezocht in Essen de Latijnse School en volgde een handelsopleiding in Hamburg. Voorts doorliep hij de universiteit van Leipzig. Hierna maakte hij handelsreizen door Europa tot in Rusland toe. Zijn vader leverde al uniformstoffen aan tsaar Peter de Grote. Ook Johann Arnolds interesse ging uit naar de lakenfabricage en -handel. Clermont exploiteerde een lakenweverij en -ververij die oorspronkelijk gevestigd was te Aken en Burtscheid. In de jaren zestig van de achttiende eeuw opende Clermont, die Lutheraan was, een nieuwe fabriek in het Staatse dorp Vaals, waar protestanten meer godsdienstvrijheid genoten dan in Aken. Ook het ondernemersklimaat was er beter, door het ontbreken van gildebepalingen. In 1761 kocht Clermont de heerlijkheid Vaalsbroek aan, waarschijnlijk om zodoende toe te kunnen treden tot de schepenbank van Holset, Vijlen en Vaals. Hij leidde de doorbraak naar de moderne productiewijze in. Sedertdien werd de Zuidlimburgse lakenfabricage meer en meer beheerst door grote fabrikanten uit Aken en omgeving. In het jaar 1765 kwam het 'stamhuis' gereed. Dit gebouw, het tegenwoordige gemeentehuis, bevatte Cler-

mont's woonhuis, kantoor en een bedrijfsruimte. Eveneens in 1765 werden de rechten en plichten van de wevers vastgelegd. Vier jaren later stierf Von Clermont's (inmiddels van adel) vader. Johann Arnold kreeg nu de algehele leiding over het bedrijf. Hij bouwde de fabriek verder uit. In 1790 werkten honderdzestig arbeiders in het 'stamhuis'. Daarnaast had Von Clermont meer dan tweeduizend thuiswevers in dienst. Hij maakte van het arme Vaals een mooie plaats. De in opdracht van Von Clermont gekanaliseerde Gau leverde spoelwater voor zijn fabriek en goed drinkwater voor de bevolking. Na de dood van zijn vrouw droeg hij de directie over aan zijn twee oudste zoons. In 1793 trok Von Clermont zich geheel uit het zakenleven terug. Na de Franse inval in 1794 werd de hoofdzetel van het familiebedrijf overgeplaatst naar Duitsland. Op verzoek van de Fransen nam Von Clermont zitting in het centrale bestuur van het Land tussen Maas en Rijn te Aken. Hij beheerde de portefeuille financiën. Om gezondheidsredenen trok hij zich spoedig terug op zijn landgoed 'Blumenthal'. Daar oefende hij de functie uit van kanton-commissaris. Vlak voor zijn dood droeg hij dit ambt over aan zijn jongste zoon.

Clermont's zonen stonden open voor vernieuwingen in de nijverheid. In het jaar 1810 introduceerden zij de mechanische fabricage van wollen stoffen in Limburg. Desondanks kregen deze directeuren te maken met de neergang in de Limburgse textielnijverheid, welke al sinds 1790 viel te bespeuren.

Werken:

Freyzügige Betrachtungen eines Weltbürgers zum Wohl von Aachen, Frankfurt und Leipzig 1788. Dit werk verscheen anoniem; *Beytrag zu den Verbesserungsvorschlägen in betreff der Kaiserlichen Freyen Reichsstadt Aachen besonders ihrer Tuch-Manufacturen*, z.pl. 1789; *Versuch eines Plans zu Errichtung eines Arbeitshauses in der Freyen Reichsstadt Aachen*, Düsseldorf 1791.

Literatuur:

Win, J.Th.H. de, *De Geschiedenis van Vaals*, Vaals 1941; Barkhausen, M., Der Aufstieg der rheinischen Industrie im 18. Jahrhundert und die Entstehung eines industriellen Grossbürgertums, in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* (1954), blz. 135-177; Schweizer, W.F., Vaals, Eens een textielcentrum van Europese betekenis, in: *Textielhistorische Bijdragen*, afl. 4, (1963), blz. 52-66; Agt, J.F. van, *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Zuid-Limburg: Vaals, Wittem en Slenaken*, 's-Gravenhage 1983, blz. 6-7, 59 en volgende; Jansen, J.C.G.M., Specifieke kenmerken van de Limburgse economie, in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis*

van Limburg 30 (1985), blz. 56-65; Renes, J., *De geschiedenis van het Zuidlimburgse Cultuurlandschap*, Assen-Maastricht-Heerlen 1988, blz. 62-64, 144-145, 179.

J. Schols

DIBBETS, Bernardus Johannes Cornelis (sedert 1835 baron). Militair.

Geboren te Arnhem 7 september 1782, overleden te Maastricht 29 maart 1839; zoon van Gerrit Jan Dibbets, stadsarchitect en Johanna Cornelia van Meurs; huwde te Apeldoorn 4 januari 1809 met Julia Johanna barones van Tengnagell, vier zonen en drie dochters.

Dibbets begon zijn militaire loopbaan in 1796 als cadet in het leger van de Bataafse Republiek. In 1807 werd hij kapitein van de garde van koning Lodewijk Napoleon; daarna trad hij in dienst van Napoleon en was hij majoor bij de keizerlijke garde. In 1814 ging hij over in Nederlandse dienst en een jaar later werd hij bevorderd tot generaal-majoor. Van 1819 tot 1826 was hij provinciaal commandant van Limburg, daarna divisie-commandant voor de provincies Limburg, Luik en Namen. Na het begin van de Belgische Opstand werd Dibbets op 16 december 1830 benoemd tot opperbevelhebber en vestingcommandant van Maastricht, als opvolger van de 79-jarige luitenant-generaal Von Heldring. Dibbets handhaafde daar met kracht het Nederlandse gezag tegenover een hem vijandige burgerij, die grotendeels opteerde voor aansluiting bij België. Verscheidene ambtenaren en invloedrijke Maastrichtenaren weken trouwens uit naar Belgisch grondgebied, terwijl een groot aantal manschappen van het garnizoen en de politie deserteerde. Dibbets kondigde de staat van beleg af en stelde één van zijn officieren, J.J. Hennequin, aan als hoofd van de politie. Hij ontbond tevens de stedelijke schutterij, zodat hij, althans op militair vlak, geen 'aanval van binnenuit' meer had te vrezen. Zijn houding riep in allerlei kringen reactie op, onder andere bij de geestelijkheid. Zijn maatregelen om Maastricht voor Nederland te behouden werden hem door de Maastrichtse bevolking niet in dank aangenomen, wat onder meer blijkt uit een scherpe controverse over zijn persoon en zijn beleid en uit spotverzen uit latere tijd. Toch is het vooral aan zijn krachtdadig optreden te danken dat Maastricht bij Nederland bleef en in 1839 het oostelijk deel van Limburg opnieuw bij Nederland werd gevoegd. Dibbets hief de beperkingen van de staat-van-beleg op, toen dit enigszins mogelijk was, zodat het handelsverkeer en het economisch

leven te Maastricht zich konden herstellen. Vanwege zijn verdiensten voor de Nederlandse Staat werd Dibbets door Willem I in de adelstand verheven op 27 november 1835. In 1839 werd een grafmonument opgericht te zijner nagedachtenis.

Literatuur:

Kemp, P.H. van der, *Maastrichts Belegstaat van 1830-1839 onder generaal B.J.C. Dibbets gedurende het eerste jaar der Belgische revolutie*, 's-Gravenhage 1909; Haak, A., *Generaal Dibbets (Groote Nederlanders Kramer's Kleine Biografieën)*, Rijswijk 1938, (W.W.v.R.), s.v. Dibbets, in: *Nederlands Adelsboek* 39 (1941), blz. 203-210; Nuyens, E.M., *De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot aan haar uiteenvallen in 1839 (Werken L.G.O.G. 2)*, Maastricht 1956, passim; Verbeet, G.J.B., *Mystificatie en waarheid rond Baron B.J.C. Dibbets, vestingcommandant van Maastricht van 1830 tot 1839*, in: *Miscellanea Trajectensia*, Maastricht 1962, blz. 623-639; Wingens, T., *De 'Memorie' van Generaal Dibbets*, in: *De Maasgouw* 84 (1965), kol. 81-91; ID, *General-Leutnant B.J.C. Dibbets und die Maastrichter Ereignisse 1830-1839*, in: *Z.A.G.V.* 77 (1965), blz. 136-161; ID, *Generaal Dibbets' dood en zijn voortleven in de Maastrichtse legende*, in: *De Maasgouw* 85 (1966), kol. 97-112; Roppe, L., s.v. Dibbets, in: *N.B.W.* 2 (1966), kol. 173-175; Boogard, J. van den en Minis, S., *Het Generaalshuis*, Maastricht 1987, blz. 27-30.

M. Kellens

DIONYSIUS DE KARTUIZER. Scholastiek theoloog.

Geboren te Rijkel (gemeente Borgloon) in 1402 of 1403, overleden te Roermond 12 maart 1471; zijn familienaam was Van Leeuwen, de naam van zijn moeder is niet bekend.

Dionysius studeerde te St. Truiden en bij de Broeders van het Gemene Leven te Zwolle. Circa 1420 wilde hij intreden bij de Kartuziers te Zelem, maar hij werd om zijn jeugdige leeftijd niet aanvaard. Van 1421 af studeerde hij filosofie en theologie aan de Keulse universiteit, waarna hij in 1424 intrad bij de Kartuziers te Roermond. Hier zou hij met een korte onderbreking blijven tot aan zijn overlijden. Hij was de laatste in de rij der grote scholastieke theologen. Hij schreef commentaren op de H. Schrift, de pseudo-Dionysius de Areopagiet, op de *Libri Sententiarum* van Petrus Lombardus

en op *De consolatione philosophiae* van Boëthius. Hij compileerde en verwerkte belangrijke middeleeuwse auteurs als Thomas van Aquino en Albertus de Grote. Onder de 16de eeuwse theologen gold zelfs het adagium 'Wie Dionysius leest, leest niets niet'. Zijn mystieke geschriften en de talrijke visioenen die hij kreeg bezorgde hem de naam *doctor ecstaticus*. Minder bekend en minder bestudeerd is evenwel Dionysius' activiteit in het openbare leven van zijn tijd. Hij was *procurator* van zijn klooster en had relaties met de Bourgondische en Gelderse hoven. Zo trachtte hij in 1459 een verzoening tot stand te brengen tussen hertog Arnold van Gelre en zijn zoon Adolf, die in hun conflict ook de steden Roermond en Venlo hadden betrokken. Zijn poging mislukte. Karel de Stoute van Bourgondië schonk in 1465 aan Dionysius de stichtingsoorkonde van het kartuizerklooster te Vught bij 's-Hertogenbosch, waar Dionysius van 1466 tot 1469 de eerste rector was. In de kerkelijke hervormingsbeweging speelde Dionysius een belangrijke rol. Hij was bevriend met de bekende volksprediker Jan Brugman en verschaftte hem materiaal voor zijn preken. In 1451-1452 vergezelde hij de pauselijke legaat kardinaal Nicolaas van Cusa op diens kerkelijke visitatiereis in het Rijnland en de Nederlanden. Deze reis opende Dionysius de ogen voor de eigentijdse noden van de Kerk en uit deze tijd dateren dan ook de meeste van zijn hervormingsgezinde geschriften. Ook met de Kartuizers in het Maasland onderhield hij goede betrekkingen, onder meer met Jacob van Gruitrode, prior te Luik en Petrus Dorlandus, prior te Zelem. Het oeuvre van Dionysius werd in 1530 te Keulen voor het eerst uitgegeven door zijn ordegenoot Dirk van Straeten.

Werken:

Doctoris ecstatici D. Dionysii opera omnia in unum corpus digesta 42 dln., Montreuil-Doornik-Parkminster 1899-1913, 1935.

Literatuur:

Welters, H., Denys le Chartreux, sa vie et ses ouvrages, in: *Publications* 19 (1882), blz. 259-370; Mougel, A., *Denys le Chartreux, 1402-1471. Sa vie, son rôle, une nouvelle édition de ses oeuvres*, Montreuil-sur-Mer 1896; Swenden, K., Dionysius van Rijckel, Biografische nota, in: *O.G.E.* 24 (1950), blz. 170-181; Scholtens, H.J.J., Het Roermondse Kartuizerconvent vóór de zestiende eeuw, in: *Publications* 86-87 (1950-1951), vooral blz. 231-244; Stoelen, A., s.v., Denys le Chartreux, in: *D.S.* 3 (1957), kol. 430-499; Swenden, K., s.v., Denys le Chartreux, in: *D.H.G.E.* 14 (1960), kol. 256-260; Gijzen, J.M., 12 maart 1971. De Roermondse kartuizer Dionysius stierf vijf eeuwen geleden, in: *De Maasgouw* 90 (1971), kol. 49-58; Gruys,

A., *Carthusiana, un instrument heuristique; bibliographies, colloques, travaux préparatoires*, dl. 1: bibliographie générale, Parijs 1976, blz. 69-76 en supplément, Parijs 1978, blz. 446; Nissen, P.J.A., Dionysius de Kartuiser en het testament van Johannes de Lovanio, in: *De Maasgouw* 99 (1980), kol. 33-50 (met literatuurverwijzing).

M. Kellens

ELST, Egon van der. Mijningenieur.

Geboren te Werkendam op 1 mei 1826, overleden te Heerlen op 30 april 1897. Zoon van Jan Willem van der Elst, notaris, en Maria Catharina Buschkens. Hij huwde op 22 mei 1855 te Maastricht met Maria Susanna Hupkens (1826-1891). Uit dit huwelijk werden 2 zoons en 1 dochter geboren.

Egon van der Elst behoorde tot de eersten, die in 1842 in Delft de nieuwe mijnbouwstudie van de Koninklijke Academie ter opleiding van burgerlijke ingenieurs gingen volgen. De opleiding tot ingenieur bij 'de Mijnwerken' stond onder leiding van de Maastrichtenaar A. Lipkens en was met name gericht op de mijnexploitatie in Nederlands-Indië.

De overwegend theoretische opleiding werd aangevuld met een praktijkstage in Engeland. Na voltooiing van zijn stageperiode, verwierf Van der Elst in 1848 het diploma van mijningenieur. De geplande uitzending naar Indië ging onder aandrang van zijn vader niet door en de jonge ingenieur bleef daarom voorlopig te Delft. Hij nam er de taak op zich de naar Engeland uitgezonden mijnbouwkundige studenten in de praktijkjaren te begeleiden.

Nadat in december 1851 de directeur van de Domaniale Steenkolenmijnen was overleden, werd Van der Elst door de Ingenieur der Mijnen, Bogaert, aanbevolen hem op te volgen. Na een gesprek met de Nederlandse directie van de Aken-Maastrichtse Spoorwegmaatschappij, die de mijn bestuurde, kreeg hij opdracht een verslag te maken van de toestand van de Domaniale Mijn. Op 14 januari 1852 leverde hij zijn rapport in. Daarin leverde hij kritiek op de slechte toestand waarin de mijn zich bevond. Onderhoud en veiligheid lieten veel te wensen over. Naar aanleiding van dit rapport, waar veel deskundigheid uit bleek, werd Egon van der Elst per 1 mei 1852 tot 'conducteur-directeur' benoemd. Onder zijn bewind vond een reorganisatie

plaats, waardoor de Domaniale Mijn uitgroeide van een noodlijdend, slecht geoutilleerd bedrijf, naar een behoorlijk florerende mijn.

Uit de maandelijkse directierapporten van Van der Elst, bleek reeds spoedig zijn sociale bewogenheid. Hij signaleerde regelmatig de slechte toestanden onder de arbeiders en streefde naar verbetering hierin. Zo richtte hij in 1852 een vrijwillig ziekenfonds op en in 1856 het 'Fonds ter ondersteuning van de arbeiders in dienst bij de Domaniale Steenkolenmijnen'. Men was verplicht hier lid van te worden, en behalve een pensioen- en ziektekostenregeling, voorzag dit fonds ook in vrij onderwijs voor de mijnwerkerskinderen. Een ander initiatief van Van der Elst was de oprichting in 1872 van een bouwfonds voor de huisvesting van mijnwerkers. Voor zijn tijd vormde dit alles een vooruitstrevend stelsel. Naast het welzijn van de arbeiders, speelde hierbij zeker ook het gebrek aan arbeidskrachten een rol. Tot dan toe ging men liever in de nabijgelegen Duitse mijnen werken, waar een hoger loon en betere voorzieningen bestonden. Van der Elst's stelsel werkte gunstig op het aantrekken en behouden van mijnwerkers voor de Kerkraadse mijn.

Met ingang van 1 juli 1876 werd Egon van der Elst benoemd tot Ingenieur der Mijnen en Groeven in Nederland, belast met de algemene leiding van het mijnwezen. In deze functie heeft Van der Elst zijn stempel gedrukt op de ontwikkeling van het mijnwezen in Limburg. In zijn handen kwamen onder andere de concessieverleningen en het staatstoezicht. Vooral rond 1890, toen de moderne mijnindustrie zich onder leiding van H. Sarolea en de gebroeders Honigmann begon te ontwikkelen, werden zijn werkzaamheden zo omvangrijk, dat er een adjunct-directeur ter ondersteuning werd benoemd. Naast het toezicht op de mijnen, had hij ook het toezicht op het stoomwezen en de mergelgroeven in Limburg.

Een belangrijk initiatief ter verbetering van het toezicht op de veiligheid van de mijnarbeid, vormde in 1877 zijn 'Reglement betreffende de ontginning van de steenkolenmijnen'. Het bij de Minister van Binnenlandse Zaken ingediende voorstel, werd bij Koninklijk Besluit van 28 juni 1877 wettelijk van kracht. Tot aan zijn dood bleef Egon van der Elst in het mijnwezen actief.

Werken:

Notitie over ondersteuningsfonds van de Domaniale mijn, in: *De Economist* (1860), blz. 162-163; Afdammingen, uitgevoerd in de Domaniale Steenkolenmijnen in Kerkrade, in: *Notulen Koninklijk Instituut voor Ingenieurs* (1862-1863), blz. 156; De steenkolenmijnen in Limburg, in: *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid* 4e reeks, deel II, (februari 1878), blz. 33-76.

Literatuur:

NNBW VII (1927), blz. 404-405; Maassen, F.H.L., *Een overzicht van de economische ontwikkeling van de Domaniale Mijnen in relatie tot de loonontwikkeling in dat bedrijf in de tweede helft van de 19e eeuw*, Maastricht 1985 (scriptie); Raedts, C.E.P.M., Egon van der Elst, 1826-1897, de eerste Delftse mijnningenieur in Limburg, in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 18 (1973), blz. 1-32; Raedts, C.E.P.M., Egon van der Elst en de Domaniale Mijnen te Kerkrade, in: *Het Land van Herle* 24 (1974), blz. 14-20, 95-100.

H. Dorren

ERENS, Jochem (Jo). Troubadour.

Geboren op 24 februari 1928 te Sittard, overleden op 21 januari 1955 te Amersfoort. Hij was de jongste van vier kinderen van Jan Hendrik en Kocken Anna Mechtilde Erens-Schalbruch. Zijn vader was geboren in het jaar 1880 te Sittard, zijn moeder, een Duitse, in 1889. Jo Erens bleef vrijgezel.

Op jonge leeftijd begon Erens te werken in de meubelzaak van zijn vader. Zijn belangstelling voor de muziek werd opgewekt door Erens sr., die zelf ook zong. Jo trad toe tot het 'Sittards mannenkoor' en het kerkelijk zangkoor 'St.-Cecilia'. Daarnaast gaf hij voorstellingen tijdens feesten en partijen, op straat en in het café. Zichzelf begeleidend met een gitaar bezong de Sittardenaar zijn geboortestad, Limburg, de natuur, liefde en typische figuren zoals Zefke Mols. Behalve het werkje 'Treeske' met tekst van Thur Laudy, schreef en componeerde de jongeman al zijn liedjes, voorzover bekend twintig in totaal, zelf. De woorden waren eenvoudig, zoet en eerlijk; zijn gitaarspel diende nog te verbeteren. Met zijn warme baritonstem boeide hij velen, zodanig dat hij tijdens een van zijn optredens, georganiseerd door het Anjerfonds, werd 'ontdekt'. Er volgde een ontvangst aan het koninklijk hof.

Jo Erens ontving vele uitnodigingen voor optredens in radio-uitzendingen van de R.O.Z. en van de zenders te Hilversum, Brussel en Hasselt. Ook was hij een keer op de Belgische televisie te zien. Tot zijn grote genoegen kreeg Erens een studiebeurs voor de operaklas van het conservatorium in Amsterdam. Voordat hij afreisde naar Amersfoort, waar hij bij zijn zus in

pension ging, schreef hij het liedje getiteld 'Vaarwel Limburgs lanjd', want zijn eigen streek zou de Sittardenaar altijd trouw blijven.

In 's lands hoofdstad maakte Erens goede vorderingen. Al na enige maanden studie, najaar 1954, mocht hij in het openbaar optreden. Jo Erens nam te Amsterdam deel aan een concours met tweehonderd kandidaten. De 'Zittesje jong' kreeg voor zijn voorstelling de 'Prijs van de Nederlandse Operastichting' toebedeeld. Zijn presentatie tijdens het Internationaal Concours voor Muziekuitvoering te Genève leverde hem vele complimenten op. In Limburg maakte hij naam als concertzanger, eerst in de schouwburg te Maastricht en vervolgens in Sittard. Vijftien dagen na laatstgenoemd optreden overleed Erens ten gevolge van een hersenbloeding.

Het snel opgerichte 'Jo Erensgeachteniscomité' zorgde voor een waardig gedenkteken op Erens' graf. Het Belgische Davidsfonds organiseerde te Neerpelt een troubadourconcours om de Sittardenaar te eren. In 1974 bracht Dureco een verzamelelpee uit met dertien nummers van Erens, getiteld 'Limburg mie lanjd. Jo Erens, de Limburgse troubadour'. Op initiatief van de 'Juniorkamer Swentibold' werd op 13 juni 1981 op het Sittardse Tempelplein een standbeeld van Erens onthuld. Enkele jaren nadien zorgde deze beweging voor de uitgave van een single met twee liedjes van de gevierde troubadour. Om de herinnering aan Jo Erens levendig te houden, werd in 1983 te Sittard de 'Stichting Jo Erens' opgericht. Op 12 en 13 oktober 1985 herdacht het 'Zittesj Revuujukoor' de te jong gestorven zanger met het groots opgezette stuk 'Eine Zittesje Sjnaak'. De betekenis van Jo Erens is wellicht dat hij de eerste naoorlogse troubadour was die in het Limburgse gebied dialectliederen vertolkte. Door zijn optredens droeg hij mogelijk bij tot de culturele contacten tussen de twee Limburgen. Vele van Erens' liedjes zijn 'volksliederen' geworden.

Bronnen:

De in de tekst genoemde radiostations en televisiezender, alsmede Arcanradio bewaren banden met live-optredens van Jo Erens. De 'Stichting Jo Erens' is in het bezit van een film, in 1959 gemaakt door de Antwerpenaar Frans Joossens, over het leven van Erens.

Literatuur:

Jo Erens herdacht op Heel-Limburgs Sporenfeest te Opoeteren, in: *Het Belang van Limburg*, d.d. 29 juli 1969; Legendarische Jo Erens stierf 25 jaar geleden, in: *Limburgs Dagblad*, d.d. 15 januari 1980; T.V.-optreden, in: *Stadjournaal*, d.d. 22 januari 1987; Simonis, A.H., e.a., *Sittard, historie en*

gestalte, Sittard 1971, blz. 457-458, 533; C.S., In memoriam de 'Limburgse Troubadour' Jo Erens, in: *De Tijdspiegel* 10 (maart 1955), blz. 73-74.

J. Schols

GERICKE, Johann Eberhard Paul Ernst. Gouverneur van Nederlands Limburg(1841-1845).

Geboren te Kleef 23 februari 1785, overleden te Maastricht 19 november 1845; zoon van Johann Wilhelm Gericke, ambtenaar, en Suzanne Magdalena Catherina Gosmann; huwde 1) te Waterscheid, 14 juli 1807, Johanna Maria Francesca Lauten, twee zoons en twee dochters; 2) te Den Haag, 27 juni 1838, Catherina Carolina de Salis, geen kinderen.

Gericke bekleedde van 1801 tot 1806 verscheidene functies in dienst van de koning van Pruisen. Vanaf 1807 werkte hij onder het Franse bestuur. Na de val van Napoleon in 1813 kwam Gericke in dienst van de geallieerde mogendheden met de opdracht de financiële administratie in de bevrijde Belgische gebieden te regelen. Kort daarna werd hij benoemd tot commissaris van de financiën in de gebieden op de rechter Maasoever die bij de Nederlanden werden gevoegd. Hierbij trad Gericke in Nederlandse staatsdienst. Op zijn verzoek werd hij trouwens genaturaliseerd op 20 december 1815. Na de opheffing van dit commissariaat verrichtte Gericke nog enkele andere, soortgelijke functies met standplaats Luik. In 1824 werd hij overgeplaatst naar 's Gravenhage en op 27 april 1831 werd hij tot Buitengewoon Commissaris der Koning benoemd, belast met het hoogste burgerlijk gezag in de provincie Limburg. In de praktijk bleef zijn ambtsgebied beperkt tot Maastricht en St. Pieter, daar het overige deel der provincie met de Belgische afscheiding was meegegaan. Pas vanaf 1834 verbleef Gericke regelmatig te Maastricht; hij had open oog voor de noden van de burgers in de belegerde stad en werkte samen met de militaire bevelhebber, generaal Dibbets. In 1839 werd Gericke samen met A.J. Borret belast met de wederinbezetting en het voorlopig bestuur van de gebieden die aan Nederland waren toegewezen. In 1841 werd hij tot gouverneur van Nederlands Limburg benoemd. Deze taak vervulde hij naar best vermogen. Hij had hierbij af te rekenen zowel met het Hollandse onbegrip voor de Limburgse situatie onder meer bij de voedselschaarste in 1845, als met een vrij brede separatistische beweging in Limburg zelf. In 1833 werd Gericke in de adelstand verheven, maar de fel begeerde titel baron werd pas in 1846, na zijn dood,

aan zijn zoon Louis geschonken. In 1833 had hij het Gelders landgoed Herwijnen gekocht en sindsdien voerden zijn afstammelingen de naam 'van Herwijnen'.

Literatuur:

Rüter, A.J.C., *Rapporten van de gouverneur in de provinciën 1840-1849*, dl. 1 en 2, Utrecht 1941-1950, passim; Nuyens, E.M., Paul Gericke, 1785-1845, eerste gouverneur van Nederlands Limburg, in: *Publications* 100 (1964), blz. 227-259; Roppe, L., s.v. Gericke, in: *N.B.W.* 2 (1966), kol. 240-243; Prins, W.F., Twee gouverneurs van Limburg, Hennequin en Gericke, in: ID, *Fugitiëven en passanten*, (*Med. K.N.A.W., Lett.*, nieuwe reeks, 43, 2), Amsterdam 1980, blz. 15-21.

M. Kellens

GIELEN, Andreas. Kluizenaar.

Geboren te Nieuwstadt 2 april 1826, overleden te Hoepertingen (Borgloon) 13 april 1908; zoon van Nicolaus Gielen en Anna Maria Vanstraelen; bleef ongehuwd.

Tijdens zijn verblijf in het leger liep Andreas Gielen een ernstige ziekte op, waardoor hij praktisch blind werd. Hij deed toen de gelofte kluizenaar te worden als hij zou genezen. Hij verkreeg inderdaad zijn gezichtsvermogen terug en vestigde zich als metgezel van Pieter Kubben in 1852 in de kluis van Helshoven bij Hoepertingen. Andreas verzorgde zijn medebroeder tot aan diens overlijden op 2 april 1869. Hij leidde een leven van versterking, gebed en naastenliefde. Hij leefde van aalmoezen. Boeren in nood ging hij helpen bij de oogst en in de verre omgeving stond hij bekend als volksgenezer. Een bijzondere faam genoot hij als ziekenverpleger: dag en nacht bleef hij waken en bidden bij stervenden. Toen er een besmettelijke ziekte uitbrak te Mechelen-Bovelingen, verzorgde hij de slachtoffers en begroef de doden. Op 29 juni 1902 werd zijn gouden jubileum als kluizenaar op plechtige wijze gevierd. Als feestgeschenk ontving hij een missaal en een eikehouten koorlezenaar, die nu nog in de kapel van Helshoven worden bewaard. Na zijn overlijden in 1908 bleef de kluis leeg tot ze in 1925 werd afgebroken. De kapel van Helshoven werd in 1966 gerestaureerd en in 1974 als monument geklasseerd.

Literatuur:

Brouwers, J., Kluis en Kapel van Helshoven, in: *Limburg* 43 (1964), blz. 30-59 (vooral blz. 41-44, portret); ID, s.v. Gielen, in: *N.B.W.* 8 (1979), kol. 354-356; Anthoons, G., *De kluizen van Belgisch-Limburg en hun toeristisch belang*, Hasselt 1979, blz. 69-80.

M. Kellens

GIRARD, Nicolas. Ambtenaar.

Geboren te Savigny-lez-Beaune (Frankrijk, département Côte d'Or) 6 december 1767, overleden te Antheit (bij Luik) 12 september 1835; zoon van Claude Girard, wijnbouwer, en Jeanne Fournier; huwde te Luik 4 oktober 1795 met Marie-Thérèse Dumont, acht kinderen.

In 1792 nam hij dienst in het Republikeinse leger. Hij nam deel aan de gevechten bij Charleroi en aan de Slag bij Fleurus (1794). Tijdens zijn verblijf te Luik kwam hij in contact met Bouteville, de commissaris-generaal van de 'départements réunis à la patrie'. Deze benoemde Girard op 27 april 1796 tot departementaal administrateur van het departement van de Nedermaas, met standplaats te Maastricht. Vier maanden later werd Girard bevorderd tot commissaris van het *Directoire exécutif* in het departement van de Nedermaas, als opvolger van J.L. Rogier, die wegens omkoperij uit zijn functie was ontzet. Girard spande zich in om de welvaart in zijn departement te bevorderen. Hij bepleitte verlichting van de lasten, de verbetering van de wegen en waterlopen, maar vooral maatregelen die de bevolking zouden doen inzien dat het Franse gouvernement het goed met haar voorhad. Girard gaf zich alle moeite de Franse wetgeving zo volledig mogelijk door te voeren. Dat betekende tevens scherpe vervolging van Kerk en geestelijkheid en de deportatie van priesters die zich verzetten. Op 9 nivôse an V (29 december 1796) werd een moordaanslag op Girard gepleegd die mislukte. Voor Girard was dat aanleiding ontslag te vragen uit zijn functie. Op aandringen van zijn medewerkers bleef hij in functie tot 13 juni 1799. Toen vertrok hij naar Luik en vervulde daar tot 1806 het ambt van inspecteur der directe belastingen. Nadien was hij rentenier en van 1815 tot 1833 oefende hij het beroep van wijnhandelaar en herbergier uit. Hij overleed te Antheit (bij Luik) in 1835.

Literatuur:

Roppe, L., Girard, 'Commissaire du Directoire exécutif' in het Departement van de Nedermaas (1796-1799), in: *Limburg* 35 (1956), blz. 193-200; ID, s.v. Girard, in: *N.B.W.* 2 (1966), kol. 252-254.

M. Kellens

GRAAFLAND, Jhr Robert Archibald Antonius Joan (Rob). Kunstschilder.

Geboren op 26 november 1875 te Maastricht, overleden op 28 april 1940 te Heerlen. Hij was het tweede kind uit het grote gezin van de Maastrichtse bankier jonkheer Joan Graafland en diens Heerlense echtgenote Francisca Mols. Graafland huwde in 1902 met Marieke Dusquesne (1881) uit Heer. Het paar kreeg twee kinderen.

Na een verblijf in een kostschool te Sittard, verhuisde Rob Graafland met zijn ouders op 4 november 1890 naar Nieuwer-Amstel. Van 1896 tot 1899 bezocht de afgestudeerde onderwijzer Graafland de Rijksacademie te Amsterdam. Invloeden uit zijn academiëtijd zijn merkbaar in bijvoorbeeld 'Persiflage van het oordeel van Paris' (1902).

Graafland vestigde zich in Maastricht, waar hij vanaf 1898 les gaf aan het Stadstekeninstituut. In het jaar 1901 werkte de kunstenaar te Luik en Luxemburg. Op zijn instigatie werd in 1902 aan het Stadstekeninstituut begonnen met de cursus decoratieve schilderkunst. Vijf jaren later vertrok Graafland onverwacht naar de Verenigde Staten, waar hij zich met succes aansloot bij een groep Nederlandse kunstenaars. Terug in Nederland moest hij noodgedwongen zijn tweede huis (te Heer) verkopen om vervolgens met zijn gezin, na een kort verblijf te Luik, naar Wandre te verhuizen. Vanuit België onderhield Graafland contacten met artistiek Maastricht en Amsterdam (het St.-Lukasgilde). In 1910 exposeerde hij te Amsterdam samen met Mondriaan en te Maastricht met Sluyters.

Inmiddels had de familie Graafland haar intrek genomen in een pand te St.-Pieter. In zijn 'Italiaanse' tuin werkte de schilder 's zondags met leerlingen, waarvan sommige, zoals Jonas, Grégoire, Bellefroid en Postmes, toonaangevend werden. Ook ontving hij bekende collega's, onder wie Goovaerts. In het jaar 1911 stond Graafland aan de basis van de oprichting van de Limburgse Kunstkring. Hij was de eerste die de Limburgse schilderkunst elders in het land bekendheid bracht. Zijn stijl maakte een evolutie door. Beïnvloed door het impressionisme verving hij grijzen (Haagse School) en Rembrandt-bruin door een fris, breed en spontaan opgezet,

koloriet. Ofschoon zijn werk ook kenmerken van Art Nouveau en Jugendstil vertoonde, bleef Rob Graafland vooral romantisch. Het schilderij getiteld 'Liseuze' werd in 1912 te Amsterdam bekroond, de stukken 'Levensvreugde' en 'Meisjes in de zon' in 1916 te Den Bosch.

In 1919 werd Graafland met pensioen gestuurd, wel gaf hij nog les aan de huishoudschool van Wyck. Een jaar nadien volgde zijn verkiezing tot voorzitter van de Schoonheidscommissie van Maastricht en Valkenburg-Houthem. Toenemende aanvallen van agressie deden Graafland, die nauwelijks meer schilderde, belanden in inrichtingen te Apeldoorn en Vught. In het jaar 1932 verliet hij Maastricht voorgoed. In 1935 was hij zodanig hersteld, dat hij enthousiast en veelvuldig begon te werken, vooral naar foto's geschilderde portretten, landschappen en dieren. Graafland nam in 1936 met goed gevolg deel aan de Olympiade-tentoonstelling te Berlijn. Hij hield er een medaille aan over. Vooral uit Noord-Brabant kreeg hij opdrachten voor jachtpartijen. Twee jaar later schilderde hij te Den Haag in het bijzonder portretstudies van kinderen. Hij was eveneens een begaafd illustrator van boeken, schoolboekjes en uitgaven als 'Roomse jeugd', 'Gods volk' en 'Het katholieke leven'. Ook ontwierp Graafland affiches. Ridder in de Orde van Oranje-Nassau Rob Graafland was teleurgesteld in de 'Hollandse' onderwaardering van de Limburgse beeldende kunst. Zijn werk werd tijdens exposities in Nederland, Engeland en Duitsland wel gewaardeerd, doch meestal niet gekocht. In de Tweede Wereldoorlog is een deel van zijn artistieke productie verloren gegaan. De expositie 'De grootste sortering' in het Bonnefantenmuseum te Maastricht (23 november 1986 tot 5 januari 1987) besteedde ruim aandacht aan Graafland; tijdens de 'Pictura' in de Maastrichtse Eurohal (7 tot 15 maart 1987) werd een Graafland te koop aangeboden.

Literatuur:

Twaalfhoven, T.W., *Robert-Archibald Graafland (1875-1940)*, Venlo 1975, met 128 illustraties en literatuurvermelding; Kockelkoren, J., *De generatie van 1900 in Limburg*, Venlo 1980, geïllustreerd; Scheen, P., *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars, 1750-1880*, 's-Gravenhage 1981, blz. 174, met literatuurvermelding; *De Maaspost*, d.d. 12 november 1986.

J. Schols

JOCUNDUS. Hagiograaf.

Leefde in de elfde eeuw; nadere gegevens onbekend.

In de tweede helft van de elfde eeuw manifesteerde zich te Maastricht een duidelijk streven om de grote betekenis van Sint Servatius, de beschermheilige van stad en St. Servaaskerk, op de voorgrond te plaatsen. Dit streven hield onder meer verband met de positie van het St. Servaasstift als Rijkskapittel. De waarschijnlijk uit Frankrijk afkomstige monnik Jocundus ontving daarom van het St. Servaaskapittel de opdracht het leven, de translatie en de wonderen van Sint Servatius te beschrijven. Aan deze opdracht voldeed Jocundus omstreeks 1088. Zijn geschrift bevat echter ook een verdediging van de politieke keuze van het kapittel in de strijd tussen Hendrik IV en de paus, waarin het kapittel de zijde van de koning koos. Jocundus heeft in dit geschrift ook een beschrijving gegeven van de stad Maastricht en haar kerken. Zijn werk legde de basis voor de latere Servatiushagiografie (met onder andere zijn Joods-Armeense afkomst en de verplaatsing van de bisschopszetel naar Maastricht). Het moest echter in populariteit al vlug onderdoen voor de anonieme *Gesta sancti Servatii* en vooral voor de Dietse bewerking in versvorm van Hendrik van Veldeke.

Werken:

Iscundi Translatio S. Servatii, gedeeltelijke uitgave R. Koepke, in: *M.G.H.*, S.S. 12 (1856), blz. 88-126; *Gesta S. Servacii*, uitgave F. Wilhelm, in: *Sanct Servatius oder wie das erste Reis im deutscher Zunge geimpft wurde*, München 1910, die bovendien een door Koepke niet uitgegeven deel van de *Translatio* publiceerde.

Literatuur:

Vlekke, B.H.M., *St. Servatius. De eerste Nederlandsche bisschop in historie en legende*, Maastricht 1935; Boeren, P.C., *Jocundus, biographe de Saint Servais*, Den Haag 1972; ID, s.v. Jocundus, in: *N.B.W.* 7 (1977), kol. 443-445.

M. Kellens

KALLEN, Johannes Andreas. Kapelaan, pedagoog.

Geboren te Sittard op 26 augustus 1802, overleden op 23 november 1878 te Bedburdyck (Grevenbroich, Dld.). Zoon van de landbouwer Johannes Andreas Kallen en diens echtgenote Maria Catharina Jaspas.

Zijn middelbare opleiding ontving Johannes Kallen aan het Koninklijk Atheneum te Maastricht, aangezien er in Sittard in 1816 geen gelegenheid was tot het volgen van middelbaar onderwijs. Vervolgens studeerde hij aan het Groot-Seminarie van Luik, waar hij op 28 januari 1826 tot priester werd gewijd. Op 1 april van datzelfde jaar werd Johannes Kallen tot kapelaan in Henri-Chapel (gemeente Aubel, provincie Luik) benoemd.

Toen Limburg na de omwenteling van 1830 onder Belgisch bestuur kwam en de nieuwe grondwet van 1831 de vrijheid van onderwijs garandeerde, greep Johannes Kallen de gelegenheid aan om in Sittard een particulier college op katholieke grondslag op te richten. Voor het eerst na de opheffing in 1797 van de Dominikaner School, was er in Sittard weer gelegenheid tot het volgen van middelbaar onderwijs. Het leerprogramma omvatte de vakken Grieks, Latijn, Frans, Nederlands, Duits, oude en nieuwe geschiedenis, muziek, tekenen, schoonschrijven en boekhouden. Het college was ondergebracht in het voormalige Dominikanerklooster en kende, ondanks de geringe steun van het gemeentebestuur, een gestage groei van tachtig leerlingen in 1833 naar driehonderd in 1838. Toen Sittard in 1839 weer onder Nederlandse soevereiniteit terugkeerde, ging het snel bergafwaarts met het college. Veel leerlingen, die vooral waren gekomen om Frans te leren en waarvan de ouders veelal anti-Nederlands gezind waren, trokken weg. Ook de Belgisch-gezinde leden van het lerarenkorps, waaronder de schrijver Pieter Ecrevisse, verlieten de school en gingen naar België. In 1841 verliet ook directeur Kallen, die zich al vanaf 1834 had beklaagd over de geringe financiële steun van de gemeente, het college dat hij met zoveel enthousiasme had opgebouwd.

Johannes Kallen aanvaardde toen de functie van hofkapelaan op het slot van prins J.F.M.H.A., vorst van Salm-Keyferscheidt-Dyck in de buurt van Neuss (Dld.), waar hij op 23 november 1878 overleed.

Literatuur:

Habets, A., Johannes Andreas Kallen en zijn College te Sittard, in: *Jaarboekje voor Sittard; vereniging 'De Kollenberg'* (1906), blz. 104-145; Habets, J., Levensbericht van Joannes Andreas Kallen, in: *Publications* 16 (1879), blz. 521-523; Simonis, A.H. e.a., *Sittard, historie en gestalte*, Sittard 1971, blz. 417-418.

J. Starmans

LEVERICKSVELT, Jan Jacob. Rector Latijnse School.

Geboorteplaats en -datum onbekend, overleden te Maastricht, kort vóór 16 augustus 1735; huwde te Maastricht, 24 november 1704, Joanna Elisabeth van Daelhem, zes kinderen, onder wie Jan Jacob en Hendrik Walter.

In 1707 werd hij aangesteld tot rector van de Gereformeerde Latijnse School te Maastricht. Acht jaar later volgde hij J. du Rondel op als hoogleraar in de welsprekendheid en het Grieks aan de Illustre School, zonder zijn rectoraat neer te leggen. Bij de benoemingsplechtigheid was ook een aantal magistraatleden van Luikse zijde aanwezig, wat een aanwijzing is voor de toegenomen tolerantie tussen de beide confessies te Maastricht. In 1728 fungeerde hij in de Hervormde gemeente als diaken. Hij had in 1730 een rede opgesteld ter nagedachtenis van de oud-burgemeester P. Hermes, die tevens curator-rentmeester van de Latijnse School was. Een jaar later ging hij met emeritaat. Zijn zoon Hendrik Walter nam het rectoraat van de Latijnse School over en volgde hem tevens als hoogleraar aan de Illustre School in 1735 op.

Literatuur:

Heynen, E., Maastrichtse drukken, 1552-1816, in: *Publications* 83 (1947), blz. 61, nr 174 en blz. 81, nr 261; Sassen, F., *De Illustre School te Maastricht en haar Hoogleraren (1683-1794)*, (*Med. K.N.A.W., Lett.*, nieuwe reeks, 35, 1), Londen-Amsterdam 1972, blz. 33-34.

M. Kellens

LEVERICKSVELT, Hendrik Walter. Rector Latijnse School.

Geboren te Maastricht 28 januari 1707, aldaar overleden 16 december 1778; zoon van Jan Jacob Levericksvelt en Joanna Elisabeth van Daelhem.

In 1726 werd hij conrector van de Gereformeerde Latijnse School te Maastricht. Hij volgde zijn vader Jan Jacob op in 1731 als rector en in 1735 als hoogleraar in de welsprekendheid en het Grieks aan de Illustre School. In 1749 fungeerde hij als ouderling in de Hervormde gemeente. Zowel bij de inhuldiging als bij het overlijden van stadhouder Willem IV (respectievelijk in 1747 en 1751) hield hij een redevoering in de Sint Janskerk. Bij het bezoek van stadhouder Willem V en zijn gemalin aan Maastricht in 1771 sprak hij het stadhouderlijk paar toe namens de Illustre School. In 1777 werd hem ontslag verleend als rector. Na zijn overlijden werden de functies van rector

en hoogleraar in de welsprekendheid en het Grieks aan twee verschillende kandidaten toevertrouwd, respectievelijk aan de vroegere conrector Th.C. Essers en de predikant H. Voskuil. Op 4 mei 1779 werd de bibliotheek van Levericksveld publiek verkocht in het schoolgebouw.

Literatuur:

Bibliotheca Levericksveldiana; sive Catalogus Librorum... Trajectum ad Mosam, 1779; Heynen, E., Maastrichtse drukken, 1522-1816, in: *Publications* 83 (1947), passim; Sassen, F., *De Illustre School te Maastricht en haar Hoogleraren (1683-1794)* (*Med. K.N.A.W., Lett.*, nieuwe reeks, 35, 1), Londen-Amsterdam 1972, blz. 34-36.

M. Kellens

MAESEN DE SOMBREFF, Jhr Paul Theresia van der. Kamerlid. Minister van Buitenlandse Zaken.

Geboren te Maastricht 25 oktober 1827, overleden aldaar 14 november 1902. Zoon van jhr Leonard Jan Pieter Lodewijk van der Maesen de Sombreff (1775-1865) en diens eerste echtgenote Louise Henriette Agnes von Salomon (1799-1827). Huwde in 1855 met Emilia Louise Charlotte de Ceva (1825-1913). Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren.

Geboren in een voorname Maastrichtse familie, volgde Paul van der Maesen onderwijs aan het gymnasium van zijn geboortestad. In 1842 kreeg hij hier als 'primus lingua Gallica' een prijs en in 1846 deed hij cum laude eindexamen. Aansluitend studeerde hij rechten in Leiden, waar hij in 1850 promoveerde op 'Theses juridicae inaugurales'. Hij had colleges gevolgd bij onder andere Thorbecke, die er diplomatieke, staatkundige en rechtsgeschiedenis doceerde.

Na zijn promotie keerde Van der Maesen de Sombreff terug naar Maastricht, waar hij zich als advocaat liet inschrijven. Op zesentwintigjarige leeftijd werd hij tot lid van Provinciale Staten van Limburg gekozen en in 1856 werd hij lid van Gedeputeerde Staten. Dit vormde het begin van een politieke loopbaan, die niet zonder strubbelingen zou verlopen.

Op 31 januari 1862 trad het tweede liberale kabinet van Thorbecke aan. Minister van Buitenlandse Zaken werd aanvankelijk de beroepsdiplomaat Stratenus, die echter al in maart weer vertrok. Daarop verzocht Thorbecke zijn oud-leerling Van der Maesen deze post op zich te nemen. Naast Buiten-

landse Zaken, kreeg hij in juli 1862 er ook nog het departement van Rooms-Katholieke Eredienst bij. Reeds spoedig bleek dat de liberaal-katholieke Maastrichtenaar over te weinig ervaring beschikte. Zijn onervarenheid werd veelvuldig bekritiseerd; hij werd onder andere als 'de Limburgsche dorpeling-diplomaat' betiteld.

Van Limburgse zijde was er nogal wat kritiek op het door hem afgesloten Maastractaat met België. Hierbij was bepaald, dat België ter hoogte van Maastricht water mocht aftappen ten bate van het kanaal door de Kempen. Voor de scheepvaart op de Maas was dit, vooral in de zomermaanden bij lage waterstand, nogal nadelig. Ondanks de tegenstand, ook in de Tweede Kamer, haalde dit verdrag het Staatsblad.

Meer stof deed de kwestie van de Poolse Nota van april 1863 opwaaien. In dat jaar was in Polen een opstand uitgebroken tegen de Russische overheersing, die door het tsaristische bewind bloedig werd onderdrukt. De Franse keizer Napoleon III had de leiding genomen van een beweging om ten gunste van de Polen te interveniëren. Onder invloed hiervan had Van der Maesen een protestnota gestuurd naar St. Petersburg. Daar dit in strijd was met de Nederlandse neutraliteitspolitiek, leidde dit in de Tweede Kamer tot felle, vaak persoonlijke aanvallen op de minister. Uiteindelijk ging de Kamer toch accoord, maar in de Eerste Kamer struikelde de minister alsnog. Onder invloed van de autocratische koning Willem III, die weinig ophad met het liberale Kabinet Thorbecke en met de Poolse opstand, verwierp de Senaat de begroting van Buitenlandse Zaken. De minister diende daarop zijn ontslag in, dat hem op 2 januari 1864 werd verleend.

Enige maanden later werd Van der Maesen, met steun van de invloedrijke groepering Pijls, door het district Maastricht tot lid van de Tweede Kamer gekozen. Deze verkiezing vormde de aanleiding voor het zogenaamde Limburgse brievenschandaal in het najaar van 1865.

De oppositionele Limburgse bladen 'Venloosch Dagblad' en 'l'Ami des Interêts Limbourgeois' trokken toen de integriteit van de verkiezing in twijfel. Er zouden namelijk voor de verkiezing brieven van de hand van de minister van Financiën Betz en van Thorbecke zijn verstuurd aan burgemeester Pijls van Maastricht en aan Van der Maesen, met discutabele beloften. Zo zou men de voor Limburg nadelige herziening van de grondbelasting opschorten, indien de liberalen in deze provincie de meerderheid zouden behouden. Op de dag der stemming zouden deze brieven zijn getoond, om aldus de kiezers te beïnvloeden. Een dergelijke manoeuvre lag voor de hand omdat het Maastractaat de Limburgse sympathie voor de regering Thorbecke danig had verminderd.

Er volgde een polemiek in beide kranten, waarbij Pijls alle beschuldigingen ontkende. Uiteindelijk publiceerde het 'Venloosch Dagblad' de brief van Betz aan Van der Maesen, waarin onder andere stond dat hij de wet op de grondbelasting zou uitstellen, '... als de houding van Limburg het (hem) niet onmogelijk maakt'. Blijkbaar had Van der Maesen de brief aan de pers getoond. Gevolg hiervan was, dat Betz moest aftreden en dat Van der Maesen zelf zijn zetel in de Kamer opgaf. Veertien dagen later echter, mocht hij het genoeg beleven door de Maastrichtse kiezers alsnog te worden herkozen, waarbij zijn critici spraken van een 'pijls-snelle' hervervkiezing.

Door alle trubbels was zijn carrière in de landelijke politiek nu echter wel voorgoed verkeken. Tot 1873 bleef hij lid van de Kamer. Toen hij daarin niet meer werd herkozen, keerde hij terug naar Limburg, waar hij van 1874 tot 1880 opnieuw zitting nam in Provinciale Staten. Na 1880 vervulde Paul van der Maesen de Sombreff geen publieke functie meer en na een langdurige ziekte overleed hij in 1902 te Maastricht.

Werken:

Maesen de Sombreff, Jhr P.Th. van der, *Theses Iuridicae Inaugurales*, Leiden 1850.

Literatuur:

Nederlands adelsboek 32 (1934), blz. 125; *N.N.B.W.* V (1921), kol. 335; Frusch, H.J.M., Hoe een Limburgse belastingkwesitie een einde maakte aan een ministeriële loopbaan, in: *Het Land van Herle* 13 (1963), blz. 73-76, 93-96; Jurriaanse, M.W., *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken 1813-1900*, Den Haag 1974, blz. 179-197; Oud, P.J., *Honderd jaren, een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland 1840-1940*. Bewerkt en voor de periode na 1940 aangevuld door Dr J. Bosmans, Assen 1979, blz. 63-67; Prins, W.F., De Limburgsche afgevaardigden in de Nederlandse Staten-Generaal, in: *De Gids* 100 (1936), I, blz. 341-356, II, blz. 74-96; Regout, P., *Wat heeft Limburg voor den heer Thorbecke gedaan en de heer Thorbecke voor Limburg?*, Maastricht 1864; Sagittarius, *Parlementaire portretten, de aftredende helft van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, Amsterdam 1864, blz. 113-114; Slijpen, A.M.F., *Een omstreden magistraat, W.H. Pijls 1819-1903, burgemeester van Maastricht in de tweede helft van de negentiende eeuw*, doctoraal scriptie Utrecht, z.p. z.j., blz. 66-67; Tamse, C., Het tweede kabinet Thorbecke 1862-1866, in: *A.G.N.* 12, Haarlem 1977, blz. 399-401.

H. Dorren

MAESEN DE SOMBREFF, Jhr Mr Louis Henri Leonard Joseph van der. Jurist.

Geboren 12 september 1854 te Maastricht, overleden 23 februari 1926 te Hulsberg. Zoon van Jhr Mr L.E. van der Maesen de Sombreff, rechter aan de arrondissementsrechtbank te Maastricht, en van F.W.H.C. barones de Bieherstein Rogalla Zawadsky. Huwde in 1884 met Pauline Eugénie Dumonceau. Uit dit huwelijk werden drie zoons geboren.

Deze telg uit een voorname katholieke Maastrichtse familie, volgde lager onderwijs aan het College Saint Servais te Luik. Aansluitend studeerde hij aan het Stedelijk Gymnasium in Maastricht. Nadat hij hier in 1873 zijn diploma had behaald, ging hij rechten studeren aan de rijksuniversiteit te Leiden. Op 7 juli 1879 promoveerde hij tot doctor in de rechtswetenschap met een dissertatie, getiteld 'Over den aanvang van het lidmaatschap der Staten-Generaal'.

Na enige tijd ambtenaar van het Openbaar Ministerie te zijn geweest te Schiedam en Den Bosch, volgde in 1886 zijn benoeming tot kantonrechter te Heerlen. Deze functie bekleedde hij tot aan zijn dood in 1926. Als bijnaam kreeg hij de titel 'juge de paix' (vrederechter) ofwel in de volkstaal 'sju-de-pé-ke', vanwege zijn milde, hoewel ook vaak bevoogdende optreden.

In de politiek speelde hij vanaf 1904 een actieve rol, toen hij lid werd van Provinciale Staten van Limburg. Van der Maesen volgde het overleden lid Cremers op en daar hij de enige kandidaat was, werd hij benoemd zonder dat er een verkiezing aan vooraf ging. Door de benoeming van L.H.W. Regout tot minister van Waterstaat, kwam er in 1909 een vacature in de Eerste Kamer. Provinciale Staten van Limburg kozen Louis van der Maesen de Sombreff tot diens opvolger. De kantonrechter bleef lid van de Senaat tot aan zijn overlijden in 1926.

Menigmaal verscheen de jonkheer op verkiezingsbijeenkomsten van de katholieke partij in zijn geboortestreek. Zo raakte hij in 1909 betrokken bij de omstreden Tweede Kamerverkiezing van Charles Ruys de Beerenbrouck. Deze zou op onrechtmatige wijze zijn zetel hebben verkregen. Van der Maesen had zich tijdens de verkiezingsstrijd nadrukkelijk uitgesproken voor deze kandidaat, die kon rekenen op de steun van het gevestigde politieke katholieke establishment. De verkiezing werd door de Tweede Kamer op formele gronden voor ongeldig verklaard en daar een juridisch onderzoek uitbleef, had dit geen gevolgen voor de kantonrechter.

Door zijn voorname afkomst en zijn vele functies verwierf Van der Maesen veel invloed in Zuid-Limburg. Zo was hij onder andere van 1894 tot 1921

schoolopziener in de arrondissementen Heerlen en Sittard en van 1902 tot 1926 voorzitter van de Gezondheidscommissie te Gulpen. Verder was hij lid van de Voogdijraad te Maastricht en van de Kamer van Toezicht op de notarissen en de kandidaatnotarissen te Maastricht. Tientallen jaren was hij voorzitter van de Kring Valkenburg van het Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige wetenschappen, Taal en Kunst en uit dien hoofde lid van het hoofdbestuur van dit genootschap. Vrij plotseling overleed Louis van der Maesen de Sombreff op 23 februari 1926 in zijn landhuis 'de Leeuwenhorst' te Hulsberg.

Werken:

Maesen de Sombreff, Jhr Mr L.H.L.J. van der, *Over den aanvang van het lidmaatschap der Staten-Generaal*, Leiden 1879.

Archief:

RAL, Provinciaal Archief, inv.nr. 5074: stukken betreffende de verkiezing van de leden der Provinciale Staten, 1904-1913; inv.nr. 5107: processenverbaal en andere stukken betreffende de verkiezing van leden van de Eerste en de Tweede Kamer, 1886-1913.

Literatuur:

Verslagen van de bevindingen en handelingen der Gezondheidscommissie gezeteld te Gulpen, 1903-1926; *Limburgsch Dagblad*, 11 september 1924, 24 februari 1926, 1 maart 1926; *De Limburger Koerier*, 24 februari 1926, 1 maart 1926; *Het Zuiden, provinciale courant*, 25 februari 1926; *Gedenkboek van het Stedelijk Gymnasium te Maastricht*, 1864-1939; *Nederlands adelsboek* 24 (1926), blz. 128-129; Snackers, J.N., In memoriam, in: *Limburg's Jaarboek* 32 (1926); Heyst, M.G.M.A. van, *Album promotorum Limburgensium*, 1600-1980, Maastricht 1982; Dorren, J.G.M., *De Tweede Kamer-verkiezing van juni 1909 in het district Gulpen*, Maastricht 1986 (niet gepubliceerde scriptie).

H. Dorren

MEMBRÈDE, Jhr André Charles. Rechtsgeleerde, ambtenaar, politicus.

Geboren te Maastricht 4 november 1758, overleden te Aken 25 oktober 1831; zoon van Johannes Petrus Membrède, ambtenaar, en Anna Elisabeth de Limpens; bleef ongehuwd.

Membrède studeerde rechten te Leuven. Een maand na zijn afstuderen in 1778 vestigde hij zich als advocaat in zijn geboortestad. Sedert 1782 was hij bibliothecaris van de stadsbibliotheek te Maastricht. Hij was lid van de Grote Sociëteit en van de vrijmetselaarsloges *La Nouvelle Alliance* en *La Constance*. Bovendien had hij een grote sympathie voor de ideeën van de Franse *philosophes*. Hij fungeerde in 1780 en 1783 als schepen van Luikse zijde; in 1788 was hij burgemeester. In datzelfde jaar solliciteerde hij naar het ambt van Luiks pensionaris, maar hij moest tenslotte deze functie laten aan zijn collega Mathias van Heylerhoff. Bij de aanvang van het Frans bewind werd Membrède benoemd tot president van het *Tribunal Supérieur* te Maastricht. Samen met de *agent national* C. Roemers verzette hij zich tegen de inlijving van het arrondissement Maastricht bij een groter departement met Luik als hoofdplaats. Zo werd het departement van de Nedermaas opgericht met Maastricht als hoofdplaats. In september 1795 volgde Membrède Roemers op als *agent national*. Later werd hij commissaris van het *Directoire exécutif* (8 november 1795) en voorzitter van het *Tribunal criminel* (13 januari 1796) te Maastricht. In deze functie bepleitte hij te Parijs met succes de instandhouding van het departement van de Nedermaas, dat met opheffing werd bedreigd. Op 28 januari 1798 werd Membrède departementeel administrateur en vier maanden later werd hij gekozen tot lid van de *Conseil des Cinq Cents*. Bij de staatsgreep van Napoleon in november 1799 zag de republikein Membrède zich genoodzaakt te vluchten. Op 6 juni 1800 werd hij opnieuw president van het *Tribunal criminel* te Maastricht. Een groot deel van Cavenne's *Statistique du département de la Meuse-Inférieure* is aan Membrède toegeschreven. In 1807 werd hij lid van het *Corps législatif* te Parijs en in 1812 werd hij voorzitter van het *Cour impérial* te Luik. Hoewel hij een belangrijk opkoper van nationale domeinen was, eindigde zijn carrière niet met de val van Napoleon. Onder Willem I werd hij lid van de Tweede Kamer en daarnaast was hij van 1816 tot 1818 burgemeester van Maastricht. Van 1823 tot 1828 was hij gouverneur van de provincie Antwerpen, waarna hij lid werd van de Eerste Kamer. Hij overleed te Aken in 1831.

Literatuur:

Dictionnaire historique et biographique de la Revolution et de l'Empire, 1799-1815, Parijs z.j. (na 1873), dl. II, blz. 550; Flament, A.J., Burgerlijke overheden en leden der rechtbank die op den 2en Pluviöse an 4 (22 januari 1798) den eed van haat aan het Koningschap hebben afgelegd, met bijzonderheden omtrent eenigen hunner, in: *De Maasgouw* 7 (1885), blz. 1089-1090; ID, *Catalogus der Stadsbibliotheek van Maastricht, bewerkt vooral als*

'*Bibliotheca Limburgensis*', dl. I, Maastricht 1888-1889, blz. 125-128; Ramaer, J.C., s.v. Membrède, in: *N.N.B.W.* 9 (1933), kol. 663-664; Roppe, L., A.C. Membrède, tweede 'agent national' van het arrondissement Maastricht, in: *Limburg* 35 (1956), blz. 97-102; Spiertz, M.G., Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw, (*Maaslandse Monografieën* 1), Assen 1964; Roppe, L., s.v. Membrède, in: *N.B.W.* 2 (1966), kol. 560-562.

M. Kellens

MOLS, Zefke. Stadstype.

Geboren te Sittard op 11 juli 1874 en aldaar overleden op 15 september 1955. Hij was een zoon van Peter Joseph Mols (geboren 1844, Sittard) en diens echtgenote Maria Barbara Mols-Van der Velden (geboren 1854, Maastricht). Zefke Mols was ongehuwd.

Toen Zefke vier jaren oud was, stierf zijn moeder. Zijn vader hertrouwde op 5 november 1880 met Maria Josepha Schumans (geboren 1854, Sittard), met wie de jongen het helaas niet goed kon vinden. Elk voorjaar vertrok de familie naar Duitsland om er te werken in de steenfabriek. 's Winters verkocht vader Mols kramerijen in zijn woonplaats en omgeving. Zefke verliet op elfjarige leeftijd de lagere school om zijn vader bij te staan bij de uitoefening van zijn beroep.

In 1889 ging Mols in de leer bij een sigarenfabrikant te Wehr in Duitsland. Drie jaren nadien werd hij door zijn werkgever ingezet om in Duitse steden reclame te maken voor zijn product. In 1907 belandde Mols met zijn twee Sittardse vrienden, die eveneens sigaren maakten, in de cel te Karlsruhe. Zij werden er van verdacht een man met een mes om het leven te hebben gebracht. Tot november 1914 moest Mols 'zitten', vooraleer zijn onschuld werd bewezen.

Geheel ontmoedigd keerde hij terug in zijn vaderstad. Tot 1919 zwierf hij rond en verdiende de kost met het opknappen van klusjes bij de boeren. In laatstgenoemd jaar woonde hij te Vlodrop, alwaar hij met een van zijn halfbroers in de sigarennijverheid werkte. Voorts werkte Mols te Reuver. Op 26 april 1925 betrok de Limburger een logement in zijn geboorteplaats. Spoedig werd de Sittardenaar opgepakt wegens landloperij en bedelarij. Hij kwam terecht in het werkkamp Norg (provincie Drenthe) om na drie jaren terug te keren.

In 1929 stelde een vriend hem een schuur op de hoek van de Misboekstraat-Walramstraat ter beschikking als slaappleats. Zefke Mols' omzwervingen waren nu beëindigd. Een beroep oefende hij niet meer uit en was aangewezene op liefdadigheid van buurvrouwen, een kledingfabrikant en het Maatschappelijk Hulpbetoon. Mols was een graag geziene figuur in de stad en een dankbaar 'object' voor kunstenaars. Trots toonde hij zijn brede borst, die was behangen met geschonken medailles. Zijn vriend Jo Erens bezong deze drop-out met zijn liedje 'Zefke Mols, awt, gries en verschlete...'. Een hartaanval maakte een einde aan zijn leven. Vijfentwintig jaar later vond de herdenking plaats van zijn overlijden. De onthulling van een beeld vormde het hoogtepunt. Het bevindt zich aan de Brandstraat nabij de wal. Schelberg typeerde hem als 'een in zichzelf gekeerd mens, geen filosoof of boodschapper, geen levenskunstenaar, idealist..., maar een door het leven gekraakt mens, zonder interesse voor wat om hem heen gebeurde of zijn eigen toekomst...'.

Literatuur:

'Zefke Mols, auwt en versjlete' in schuur te Sittard overleden. Troubadour Jo Erens zong van zijn medailles en grieze baard en maakte hem onsterfelijk, in: *Gazet van Limburg*, d.d. 16 september 1955; Schelberg, P.J.G., Zefke Mols, in: *Woordenboek van het Sittards dialect met folkloristische aantekeningen. Zittesj wie men 't sjprik en sjrif*, Amsterdam 1979; Zefke Mols herdacht, in: *De Limburger*, editie Sittard/Geleen e.o., d.d. 16 september 1980.

J. Schols

MURMELLIUS, Joannes (latinisering van Jan van Murmelt). Geleerde.

Geboren te Roermond in 1480, overleden te Deventer 2 oktober 1517; zoon van Derick van Murmelt; gehuwd, één zoon.

Jan van Murmelt deed zijn eerste studies aan de Latijnse School van de H. Geestkerk te Roermond. Op dertienjarige leeftijd trok hij met zijn vriend Henricus Cellarius naar Deventer om aan de kapittelschool van de St. Lebuinuskerk zijn studies voort te zetten, onder leiding van rector Alexander Hegius (circa 1433-1498). Op 14 april 1496 werd hij geïmmatriculeerd aan de Keulse universiteit. Hij verbleef in de *Bursa Laurentiana*, waar Arnold Luyde van Tongeren regent was. Later zou Murmellius één van zijn

werken aan hem opdragen, namelijk *Didascali libri duo*. In 1500 behaalde Murmellius het licentiaat in de *Artes* en werd hij aangesteld tot leraar en conrector aan de domschool te Munster (Westfalen). Al vlug begon hij praktische schoolboekjes te publiceren, onder meer een inleidende grammatica, *Opus de compositione verborum* en een bloemlezing van Latijnse dichters, *Ex elegiacis trium illustrium poetarum*, die tot in de 18e eeuw werd herdrukt. Naar goede humanistische gewoonte schreef Murmellius ook Latijnse gedichten, waarvan de *Elegiarum moralium* tot de beste behoren. Het is een bundel met 68 elegieën, ieder met een afzonderlijke opdracht, zodat men een vrij goed beeld krijgt van Murmellius' relaties. In 1507 kwam het tot een breuk tussen Murmellius, die in 1504 was gepromoveerd tot *magister artium*, en zijn rector Timann Kemener. Murmellius verliet de Munsterse domschool en werd achtereenvolgens rector aan de kapittelscholen van St. Martinus en St. Ludgerus in dezelfde stad.

Nadat Murmellius zich in 1512 had verzoend met Kemener en was teruggekeerd naar de domschool, vertrok hij in maart 1513 naar Alkmaar, waar hij Barthold van Keulen opvolgde als rector van de Latijnse School. Eén van zijn leraren was Rutger Rescius uit Maaseik, die later Grieks zou doceren aan het *Collegium trilingue* te Leuven. Te Alkmaar werkte hij aan een tekstuitgave met commentaar van Boëthius' *Troost der wijsbegeerte*, zijn filologisch meesterwerk, dat hij opdroeg aan zijn beschermheer te Munster, domproost Rudolf van Langen. Daarnaast verzorgde hij tekstuitgaven van Italiaanse humanisten en van klassieke auteurs, waarbij de vroeg-christelijke dichter Prudentius duidelijk zijn voorkeur had. In 1517 werd Alkmaar geplunderd door Gelderse soldaten en Murmellius vluchtte met zijn gezin naar Zwolle. Van hieruit werd hij tot docent aan de kapittelschool van Deventer benoemd, waar hij na twee maanden overleed. Hij heeft les gegeven en schoolboekjes gepubliceerd, waarvan het handige en eenvoudige *Pappa puerorum* (kinderpap) wel het bekendste is. Ook schreef hij enkele tractaten over de plichten van leerlingen en docenten. In zijn letterkundig testament tenslotte, *Scopiarius* (de bezem) verwierp hij de middeleeuwse onderwijsmethode en bepleitte een hervorming in humanistische zin, waarbij de nadruk lag op de studie van de klassieke auteurs.

Werken:

Opus de compositione verborum omnibus scholasticis latinae linguae studiosis utilissimum, Deventer, R. Paffraet, s.d. (circa 1502), 1504²; *Opusculum de discipulorum officii, quod Enchiridion scholasticorum inscribitur*, Keulen, M. de Werdena, 1505; *Elegiarum moralium libri quattuor*, 1507, Keu-

len, Quentell, 1508²; *Didascali libri duo*, Keulen, Quentell, 1510; *De magistri et discipulorum officiis epigrammatum liber*, Keulen, Quentell, 1510; *Pappa puerorum esui atque usui percoeta*, Keulen, Quentell, 1513, enz.; *Scoparius in barbariei propugnatores et osores humanitatis ex diversis illustrium virorum scriptis ad adiuuanda politioris literaturae studia comparatus*, Deventer, A. Pafraet, 1517; *Ausgewählte Werke des Münsterischen Humanisten Joh. Murellius*, heruitgave A. Boemer, 5 dln., Münster 1892-1895.

Literatuur:

Reichling, D., *Johannes Murellius. Sein Leben und seine Werke. Nebst einem ausführlichen bibliographischen Verzeichnis sämtlicher Schriften und einer Auswahl von Gedichten*, Freiburg 1880, Nieuwkoop 1963²; Roersch, A., s.v. Murellius, in: *B.N.* 15 (1899), kol. 355-365; Boemer, A., Johannes Murellius, in: *Westfälische Lebensbilder*, Hauptreihe II, Münster 1931, blz. 396-410; Smeets, M., Roermond in de ogen onzer voorouders, in: *Collegeklok. Jaarboek van het Bisschoppelijk College te Roermond* 14 (1948-1949), blz. 45-54; Nauwelaerts, M.A., Joannes Murellius, Roermond 1480 – Deventer 1517, in: *Historische opstellen over Roermond en omgeving*, Roermond 1951, blz. 201-234 (met een lijst van zijn werken); Venner, G., De afkomst van Johannes Murellius, in: *De Maasgouw* 98 (1979), kol. 166-167; Smet, G.A.R. de, De Hoogduitse bewerkingen van J. Murellius' 'Pappa puerorum', in: *Liber amicorum Weijnen*, Assen 1980, blz. 194-204.

M. Kellens

NOLENS, Willem Hubert. Priester, staatsman.

Geboren te Venlo op 7 september 1860 en overleden te 's Gravenhage op 27 augustus 1931. Zoon van Martin Nolens, leerlooier, en Hermina Huberdina Linskens.

Na de driejarige HBS in Venlo te hebben doorlopen verliet Nolens in 1874 zijn geboortestad om aan het Bisschoppelijk College te Weert en daarna te Rolduc zijn gymnasiumopleiding te volgen. In 1880 begon hij zijn studie rechten aan de rijksuniversiteit Utrecht, die hij in 1884 met het behalen van zijn doctoralexamen beëindigde. Vervolgens keerde hij terug naar Lim-

burg om zich op het groot-seminarie te Roermond voor te bereiden op zijn priesterambt.

Na zijn priesterwijding op 25 maart 1887 werd Nolens benoemd tot leraar te Rolduc. Hier gaf hij tot 1909 les in de geschiedenis, staatswetenschap en moraal filosofie. Hij voerde als eerste het vak sociologie in op een katholieke onderwijsinstelling. Intussen was Nolens in 1890 te Utrecht cum laude gepromoveerd tot doctor in de staatswetenschappen op het proefschrift 'de leer van de H. Thomas van Aquino over het recht'. In dit proefschrift zette hij uiteen, hoe een priester tevens staatsman kon zijn.

Zijn proefschrift en zijn vriendschap met Dr H.J.A.M. Schaepman, de voorzitter van de katholieke fractie in de Tweede Kamer, die in Nolens zijn opvolger zag, leidden ertoe dat Nolens zich op een politieke carrière ging voorbereiden. In 1896 werd hij gekozen tot lid van de Tweede Kamer voor het district Venlo. Tijdens zijn Kamerlidmaatschap kwam hij op voor de belangen van Venlo, Limburg en de katholieken. Zo was hij een voorstander van kanalisatie van de Maas en van de aanleg van een Rijn-Maas-Scheldekanaal.

Samen met minister Lely heeft Nolens de basis gelegd voor de oprichting van de Staatsmijnen in 1900 en de Mijnraad in 1902, waarvan hij zelf eerst lid en in 1913 voorzitter werd. In de Mijnraad zette Nolens zich vooral in voor de verbetering van sociale rechten van de mijnwerkers. In 1903 richtte hij bovendien de Centrale Bond van RK Mijnwerkers op. Hij had een belangrijke stem in de benoeming van Dr H. Poels tot aalmoezenier van sociale werken in de Mijnstreek in 1910.

Het ging Nolens hierbij niet alleen om de materiële belangen van de arbeiders, maar ook om hun godsdienstige en culturele belangen. Dit benadrukte hij in de rede, die hij hield in 1909 bij de aanvaarding van zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam in de Arbeidswetgeving in verband met het administratief recht en de staathuishoudkunde. Voor Nolens waren de arbeidstheorie van de kerk en de pauselijke encycliciek 'Rerum Nonarum' van 1891 de uitgangspunten voor de sociale wetgeving. Hierbij stond hij niet huiverig tegenover staatsinmenging op het sociale vlak.

Als leider van de katholieke fractie in de Tweede Kamer (sinds 1910) wist Nolens de eenheid van de katholieken te vergroten. In 1915 werd hij pronotarius apostolicus vanwege zijn bemiddeling bij het instellen van een tijdelijk gezantschap bij de Heilige Stoel. Nolens was een groot voorstander van de rechtse coalitie. Het eerste kabinet Ruys de Beerenbrouck (de eerste katholieke minister-president) kwam in 1918 grotendeels door zijn bemiddeling tot stand. Hij droeg veel bij tot de sociale wetten van dit kabinet,

waarbij hij als fractievoorzitter, maar ook als lid van de in 1920 ingestelde Hoge Raad van de Arbeid nauw was betrokken.

Niet alleen op nationaal maar ook op internationaal niveau heeft Nolens veel bijgedragen aan de verbetering van de arbeidswetgeving. In 1900 was hij als vertegenwoordiger van Nederland in Parijs betrokken bij de voorbereidingen, die leidden tot de oprichting van de Internationale Vereniging tot wettelijke bescherming van de arbeiders. Van 1919 tot aan zijn dood in 1931 was hij hoofd van de Nederlandse delegatie bij de Internationale Arbeids Organisatie, een onderdeel van de Volkenbond. Vooral door het optreden van Nolens werd een belangrijke conventie over het beperken van de arbeidsduur aanvaard.

Nolens stierf in augustus 1931. Velen zagen hem als een koele, stugge en ongenaakbare persoonlijkheid. Dit was veelal een gevolg van een door hem zelf bewust gezochte en gehandhaafde eenzaamheid.

Archief:

Nolens-archief in Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen.

Werken:

De leer van de H. Thomas van Aquino over het recht, Utrecht 1890, dissertatie; *Overzicht der internationale bemoeiingen met de arbeidswetgeving...*, Den Haag 1921. De volledige verzameling van artikelen die Nolens schreef in de (Nieuwe) Venlosche Courant bevindt zich met inventarislijst in het gemeentearchief Venlo.

Literatuur:

Sassen, F., Nolens en de kabinetsformatie in 1918, in: *Roda Sacra 1104-1954*, Rolduc's jaarboek 34 (1954), blz. 136-138; Verhagen, J., *De Kabinetscrisis van 1923*, Eindhoven 1960; Mgr. Prof. Dr Willem Hubert Nolens herdacht, in: *De Limburgse Leeuw* 8 (1960), blz. 7-8, 133-164 met literatuur; Puchinger, G., *Colijn en het einde van de coalitie. De geschiedenis van de kabinetsformaties, 1918-1924*, Kampen 1969; Gribling, J.P., *Willem Hubert Nolens (1860-1931). Uit het leven van een Priester-Staatsman*, Assen 1978.

J. Starmans

PLACENTIUS, Johannes Leo (latinisering van Jan Struiven). Humanistisch dichter en geschiedschrijver.

Geboren te Sint-Truiden circa 1500, waarschijnlijk overleden te Maastricht 4 februari 1548.

Jan Struiven studeerde aan het college van de Hieronymieten te Luik en trad op vrij jonge leeftijd in in het dominicanenklooster te Maastricht. Op zijn negentiende jaar vertrok hij naar Leuven, om aan de universiteit filosofie en theologie te studeren. Gedurende een tiental jaren verbleef hij te Leuven, waar hij van 1525 tot 1529 werkte aan de *Catalogus omnium antistitum Tungarorum...*, een geschiedenis van de bisschoppen van Tongeren, Maastricht en Luik, opgedragen aan de toenmalige prinsbisschop van Luik, Everhard van der Marck. Het was de eerste Luikse geschiedenis die in druk verscheen, maar zonder veel historische waarde. Kort daarna publiceerde Placentius *Pugna porcorum*, een gedicht van 248 hexameters, waarvan ieder woord met de letter P begint. Zulke literaire krachttroeren waren erg geliefd in de rederijkersmilieus. Placentius' werk kan men gerust een bestseller in het genre noemen, getuige de talrijke heruitgaven en de opname er van in diverse verzamelbundels. Het gedicht beschrijft de strijd tussen de grote en de kleine varkens (*porci* en *porcelli*) en houdt wellicht verband met het studentenleven in de Leuvense sociëteit 't Varken (Porcus). Over Placentius' activiteit na 1529 is niet veel bekend. In oktober 1534 verbleef hij te Antwerpen; hij was toen reeds vijf jaar zwaar ziek. Kort daarna keerde hij naar Maastricht terug, waar hij – volgens de kloosterkroniek – werkzaam was als predikant en biechtvader. Intussen verschenen nog twee werken van hem: *Susanna* en *Clericus eques*. Het eerste bevat naast een bijbels toneelstuk over de kuisse Susanna en de glurende ouderlingen, nog drie gedichten van een zekere Eusebius Candidus, waaronder een dodendansspel, namelijk *Plausus luctifcae mortis*. Waarschijnlijk is Eusebius Candidus een schuilnaam van Placentius zelf, die zich wel meer achter pseudoniemen verborg. Daarnaast komen van Eusebius Candidus nog drie gedichten voor, namelijk in de werken *Hortulus animal* en *Homulus* van de humanist Ischyrus, van 1517 tot 1532 rector van de Latijnse School te Maastricht. Placentius schreef nog twee gelegenheidsgedichten respectievelijk in *Elegiarum libri duo* (Antwerpen 1534) van Jacobus Papa en in Levinus Crucius' *Parænesis* (Antwerpen, G. Coppens, 1543). Deze twee auteurs studeerden in het *Collegium trilinguae* te Leuven. Volgens zijn oudste biografen had Placen-

tius nog enkele handschriften nagelaten, onder meer een onvoltooid gebleven berijmde kroniek.

Werken:

Catalogus omnium antistitum Tungarorum, Traiectensium ac Leodiorum..., Antwerpen, W. Vorsterman, z.d. (1529); *Pugna porcorum*, z.pl. (Antwerpen), 1530; Antwerpen, S. Cock, 1530, 1533² enz. ...; *Susanna per Placentium evangelisten lusa*, Antwerpen, M. de Keyser, 1532, 1534², Antwerpen, M. Hillen, 1534; Antwerpen, W. Vorsterman, 1536; *Clericus eques, authore Evangelista Placentio trudonense dominecano*, Antwerpen, S. Cock, 1535.

Literatuur:

Helbig, H., Notice sur quelques livres rares du XVIe siècle, in: *Messenger des sciences historiques ou archives des Arts et de Bibliographie*, 1864, blz. 134-155; Capitaine, U., Notice sur Jean Placentius, poète et historien du XVIe siècle, in: *B.I.A.L.* 2 (1854-1856), blz. 299-314 (met een heruitgave van *Pugna Porcorum*); Gessler, J., Over den naam van Joh. Placentius en andere onomastische latinisaties, in: *Philologische Studiën* 15 (1944), blz. 15-20; Lavoye, M., La vie et l'oeuvre de Jean Placentius de Saint-Trond, in: *Bulletin de la Société des bibliophiles liégeois* 19 (1956), blz. 29-47; Vanderheyden, J.F., Een dodendansspel van Eusebius Candidus (J. Placentius?), 1532, in: *Verslagen en Mededelingen van de K. V. A. voor Taal- en Letterkunde*, nieuwe reeks, 1958, blz. 43-115; IJsewijn, J., Joannes Placentius, *Pugna Porcorum...*, in: *550 jaar Universiteit Leuven* (tentoonstellingscatalogus), Leuven 1976, blz. 136-139 (met literatuur); ID, The Real Name of Johannes Placentius, in: *Humanistica Lovaniensia, Journal of Neo-Latin Studies* 25 (1976), blz. 283-284.

M. Kellens

PIJLS, Willem Hubert. Burgemeester van Maastricht.

Geboren 28 februari 1819 te Maastricht, overleden aldaar 6 februari 1903. Zoon van Jan Antoon Pijls, koopman uit Stevensweert, en van Antoinetta Voncken uit Bunde. Huwde op 4 augustus 1845 met Héléne Adrienne Hubertine Maurissen (1816-1864), dochter van Adrianus Michael Maurissen en Anna Catharina Oda Coenegracht. Uit hun huwelijk werden twee zoons geboren.

Willem Hubert Pijls was afkomstig uit een welgesteld koopmansgezin en verwant aan invloedrijke Maastrichtse families. In het algemeen stond Pijls bekend als een begaafd politicus, met dictatoriale neigingen, die veelal fel werd bestreden. Onder zijn straffe hand groeide Maastricht uit van een gezapige vestingstad tot een energieke industriestad.

Hij was van 1832 tot 1836 leerling van het College d'humanités de Beaugard te Luik. In 1836 werd hij ingeschreven voor de voorbereidende cursus filosofie aan het Atheneum te Maastricht. Op drieëntwintigjarige leeftijd moest hij, door het overlijden van zijn vader, het zeepziedersbedrijf van zijn ouders aan de Markt overnemen. Samen met zijn moeder zou hij dit bedrijf tot grote bloei brengen, waarbij men echter praktijken als het ontduiken van de zeepaccijns, niet schuwde! Zij kregen hiervoor menig proces verbaal en in latere tijden zouden politieke opponenten van deze belastingkwestie gebruik maken. W.H. Pijls verwierf ook door het aannemen en aanleggen van spoorlijnen in Duitsland een aanzienlijk kapitaal.

De politieke carrière van Pijls begon in 1851, toen hij voor het eerst tot lid van de Maastrichtse gemeenteraad werd gekozen. Als wethouder saneerde hij rigoreus de financiën. Dit geschiedde met name door het steeds hoger opschroeven van de accijnzen op levensmiddelen, waardoor de volksklasse werd gedupeerd. De aldus verkregen batige saldo's in de gemeentekas werden gedeeltelijk besteed aan openbare werken, waarbij onder andere de verbetering van de hygiënische omstandigheden en van de algemene gezondheid een rol speelden. Hij bleef gemeenteraadslid tot 1899.

Rond Pijls had zich een coterie van geestverwanten gevormd, die onder de naam van 'liberalen' gemeentepolitiek bedreef. Deze aanduiding kon echter nauwelijks toepasselijk worden geacht op hun persoonlijke opvattingen. De politieke overtuigingen die op nationaal niveau een rol speelden, hadden in de gemeentepolitiek nauwelijks enige betekenis. Persoonlijke ambities en opportunisme waren belangrijker. Spreekbuis van deze 'liberale' groep was, tot 1872, de 'Courier de la Meuse', die in feite eigendom was van Pijls. In het bijblad 'Weekblad voor Limburg' verscheen menige scheldkannonade aan het adres van hun opposanten, vaak van de hand van Pijls. Belangrijkste tegenstander van Pijls was de industrieel P. Regout. Ook rond hem vormde zich een coterie, die als persorgaan het blad 'l'Ami du Limbourg' onder leiding van J. Russel had. Beide partijen bestreden elkaar te vuur en te zwaard, waarbij persoonlijke ambities, commerciële belangen en sociale eerzucht zeker een grote rol hebben gespeeld.

Bij het overlijden van burgemeester Van Aken in 1860, volgde Pijls hem op. Dit ondanks tegenstand van de toenmalige commissaris van de koning, Van der Does de Willebois. Deze vond Pijls te autoritair en gebonden aan de

partijstrijd in de gemeenteraad. Ook de grote invloed van de katholieke geestelijkheid in de coterie van Pijls, vond hij bezwaarlijk. Verder had hij twijfels aan de staatkundige betrouwbaarheid van Pijls in verband met diens separatistische neigingen. Pijls was namelijk geporteerd voor een aansluiting van Limburg bij België of voor een volledig opgaan in de Duitse Bond. Toch werd hij tot burgemeester benoemd, vooral door de invloed van zijn vriend Thorbecke. Hij hield deze functie tot 1900, behalve in de periode 1867 tot 1873. Toen moest hij tijdelijk het veld ruimen, onder andere door het optreden van zijn opposenten. Het conservatieve kabinet van Zuylen van Nijvelt-Heemskerk wilde hem niet meer. Hij bleef lid van de gemeenteraad, en slaagde er in als loco-burgemeester zijn invloed te behouden. Na het aantreden van het liberale kabinet De Vries werd hij in 1873 opnieuw tot burgemeester benoemd. Zijn steun als lid van de Tweede Kamer aan een omstreden wetsontwerp, zal hierbij zeker een rol hebben gespeeld. Pijls heeft vele invloedrijke functies bekleed. Zo was hij lid en voorzitter van de Maastrichtse Kamer van Koophandel (1852-1873), lid van Provinciale Staten (1855-1880), lid van de Tweede Kamer (1869-1873) en lid van de Eerste Kamer (1880-1899). Verder was hij lid/voorzitter van het Burgerlijk Armbestuur, de Bank van Lening en van de Nederlandsche Zuider-spoorwegmij.

Literatuur:

Bos, N., De 'deftige lui'. Elites in Maastricht tussen 1850 en 1890, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 12 (1986), blz. 53-89; Gulikers, J.H.J., De burgemeesters van Maastricht 1800-1900, in: *De Limburgse Leeuw* 13 (1965), blz. 56-58; Knipschild, W., *De plaatselijke gezondheidscommissie te Maastricht 1873-1902*, Maastricht 1986, (niet-gepubliceerde scriptie); Maenen, A.J.F., *Petrus Regout, 1801-1878. Een bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van Maastricht*, Nijmegen 1959; Slijpen, A.M.F., *Een omstreden magistraat. W.H. Pijls 1819-1903, burgemeester van Maastricht in de tweede helft van de negentiende eeuw*, doctoraalscriptie Utrecht, z.p. z.j.; Smeets, M.K., 'Maestrichtois tremblez tous... nous vous gouvernons', W.H. Pijls en de gemeenteraadsverkiezingen te Maastricht in 1855, in: *Campus Liber*, LGOG, Maastricht 1982, blz. 415-428.

H. Dorren

REINALD II. Hertog van Gelre, graaf van Zutphen.

Geboren circa 1295, overleden te Arnhem 12 oktober 1343; zoon van Reinald I van Gelre en Margaretha van Vlaanderen; huwde 1) te Roermond 11 januari 1311, Sophia Berthout van Mechelen, vier dochters, onder wie Machteld en Maria; 2) te Nijmegen mei 1332, Alianora van Engeland, twee zoons: Reinald III en Eduard.

In 1316 dwong hij zijn vader, Reinald I, om hem het bestuur over Gelre en Zutphen over te dragen. Hij zette zijn vader gevangen op het slot te Montfort. Onder zijn bestuur werd aan het Gelderse territorium belangrijke uitbreiding gegeven. Hij verwierf door koop de heerlijkheid Kessel aan de westelijke Maasoever, de heerlijkheid Kriekenbeck aan de oostelijke Maasoever en een deel van het Rijkswoud tussen Nijmegen en Kleef. Hij verleende verscheidene land- en dijkrechten, onder meer aan het Overkwartier (1328). Ook het stadsrecht van Venlo (1343) werd door Reinald II verleend. Met de graaf van Gulik sluit hij in 1328 een verdrag van vriendschap en wederkerige bescherming; dit verdrag was van belang voor het Overkwartier, dat aan het gebied van de graaf van Gulik grensde. In 1339 werd Reinald II tot hertog verheven en Gelre tot hertogdom.

Literatuur:

Meij, P.J., De verheffing van de graaf van Gelre tot Rijksvorst, in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 61, (1962-1964), blz. 349; Schilgaarde, A.P. van, Zegels en genealogische gegevens van de graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen (*Werken, 'Gelre'* 33), Arnhem 1967, blz. 92-93; Janssen de Limpens, K.J.Th., *Het stadscharter van Venlo, 1343*, z.p. 1968; Jappe Alberts, W., Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid, (*Maaslandse Monografieën* 24), Assen 1978, blz. 75 en verder.

M. Kellens

RIJN, Hermanus Bernardus Jacobus van (Koos). Apotheker, burgemeester van Venlo.

Geboren te 's Gravenhage 25 juli 1841, overleden te Venlo 26 januari 1928; zoon van Jacobus van Rijn, ambtenaar, en Anna Helena Kok; huwde te Rotterdam 12 september 1866 Wilhelmina Catharina Roemer, negen kinderen.

Van Rijn studeerde voor apotheker te Rotterdam. In 1865 nam hij een apotheek over te Venlo, waar hij zich in 1866 voorgoed vestigde. Zijn eigen zwakke gezondheid en de slechte hygiënische toestanden brachten Van Rijn er toe zich actief met de hygiëne in te laten. Hierbij volgde hij de ideeën van de Duitse hygiënist Max von Pettenkofer (1818-1901), die vooral nadruk legde op de invloed van het milieu, speciaal lucht en bodem op de gezondheid. Hij was lid van de Limburgse afdeling van de 'Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie' vanaf de oprichting in 1884. Van 1891 tot 1894 zetelde hij in het hoofdbestuur. In 1884 werd te Venlo een gezondheidscommissie ingesteld met Van Rijn als secretaris. In deze functie schreef hij geregeld rapporten over de volksgezondheid en gaf adviezen aan het gemeentebestuur. Alhoewel Van Rijn sinds 1885 zelf in de gemeenteraad zetelde, bleven de rapporten van de gezondheidscommissie grotendeels zonder gevolg. Wel kwam in 1887 een drinkwaterleiding tot stand. Toen in 1886 het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen een prijsvraag uitschreef onder de titel 'Een geneeskundige plaatsbeschrijving van een stad in Nederland met tenminste 10.000 inwoners', stuurde Van Rijn in 1888 de *Geneeskundige Plaatsbeschrijving van Venlo* in, waarvoor hij een eervolle vermelding kreeg. Vanaf 1900 kreeg Van Rijn ook de gelegenheid zijn denkbeelden over hygiëne te realiseren, daar hij werd benoemd tot burgemeester van Venlo. In de eerste jaren van zijn eenentwintigjarige ambtsperiode nam Van Rijn ingrijpende maatregelen ter verbetering van de levensomstandigheden der Venlose bevolking; hij zorgde voor een volledige riolering, een efficiëntere vuilnisophaaldienst en een uitbreiding van het waterleidingnet. Venlo was de eerste gemeente in Nederland waar de Woningwet 1902 werd toegepast. Ook de invoering van de elektrische straatverlichting in 1912 was een noviteit. Van Rijn moderniseerde de gemeente-administratie. Op zijn initiatief werden onder meer een gemeentespaarbank en een ambachtsschool opgericht. Van Rijn kwam regelmatig in conflict met de gemeenteraad, die zijn autocratisch optreden bekritiseerde en het was niet zonder bitterheid dat hij in 1921 ontslag nam als burgemeester. Van 1910 tot 1925 zetelde hij in de Provinciale Staten.

Werken:

Geneeskundige Plaatsbeschrijving van Venlo 1888 (in handschrift aanwezig te Utrecht, gemeentearchief); *De invloed der Lucht op de gezondheid en welstand van den Mensch*. Een raadgeving voor iedereen om gezond te blijven en oud te worden, Amsterdam 1888, 65 blz.; *Aphorismen der Gezondheidsleer*, Groningen 1894.

Literatuur:

Faldera, A., Limburgsche portretten. H.B.J. van Rijn, oud burgemeester van Venlo, in: *De Nedermaas* 3 (1925-1926), blz. 134-136 (portret); Berg, C. van den, H.B.J. van Rijn, burgemeester van Venlo, pionier der milieuhygiëne (*Maaslandse Monografieën* 12), Assen 1971, 170 blz. (portret).

M. Kellens

VILAIN XIII, Charles Ghislain Guillaume. Politicus.

Geboren te Brussel 15 mei 1803, overleden te Leut (Maasmechelen) 16 november 1878; zoon van Philippe Vilain XIII, magistraat, en Sophia Zoë barones van Feltz; huwde te Leut 22 mei 1822 barones Pauline de Billehé de Valensart, zeven dochters.

Charles studeerde achtereenvolgens aan het lyceum te Brussel, te Parijs en aan het Collège de Saint-Acheul (bij Amiens). Nadien begon hij rechten te studeren te Luik, maar voltooide deze studie niet. Na zijn huwelijk met de enige dochter van een Maastrichtse burgerfamilie vestigde hij zich op het kasteel te Leut en werd hij door Willem I tot burgemeester van dit dorpje benoemd. Te Maastricht kwam hij in nauw contact met Weustenraedt en Jaminé, die in hun krant *l'Eclaireur de Maestricht* het beleid van Willem I op de korrel namen. Hijzelf was gewonnen voor de liberaal-katholieke ideeën van Lamennais en schreef in *Le Courier des Pays Bas* artikelen over de vrijheid van onderwijs, drukpers en vereniging. Hij liet zelfs een petitie ondertekenen voor de vrijheid van onderwijs. Dit laatste was er de oorzaak van dat zijn benoeming tot burgemeester van Meeswijk (Maasmechelen) in 1830 niet doorging. Na de Belgische opstand werd hij door het Voorlopig Bewind tot gouverneur van Limburg benoemd, maar deze functie heeft hij nooit waargenomen. Hij zetelde wel in het Nationaal Congres als afgevaardigde van het district Tongeren-Maastricht. Hij speelde er een opmerkelijke rol als verdediger van de monarchie, van het parlement en van de moderne vrijheden. Als secretaris van het definitief bureel mocht hij op 21 juli 1831 de tekst van de grondwet voorlezen aan koning Leopold I. Deze stelde hem aan als gezant bij de H. Stoel en de Italiaanse hoven, maar deze missie werd geen succes. In 1834 keerde hij naar België terug en werd tot gouverneur van Oost-Vlaanderen benoemd. Van 1835 tot 1839 was hij opnieuw als gezant in Italië. Nadien werd hij gekozen tot Kamerlid van het arrondissement Sint-Niklaas en van 1848 tot aan zijn dood was hij volksvertegenwoordiger van

het arrondissement Maaseik. De aanleg van de spoorweg Hasselt-Maaseik in 1866 was grotendeels te danken aan zijn tussenkomst. In het unionistische Kabinet De Decker (1855-1857) was Vilain XIII minister van Buitenlandse Zaken. Hij werd beroemd toen zijn Franse collega België er van beschuldigde in de pers aanvallen tegen Napoleon III toe te laten. Toen iemand suggereerde om de grondwet aan te passen, antwoordde Vilain XIII lachend: 'jamais'. In dezelfde ambtstermijn legde hij ook de basis voor het latere Scheldeverdrag met Nederland. Na de val van het Kabinet werd Vilain XIII minister van Staat. Hij overleed op zijn kasteel te Leut in 1878. Na het overlijden van zijn laatste dochter in de jaren twintig werd het kasteel en zijn omgeving eigendom van de kolenmijn Limburg-Maas te Eisdon. Momenteel is het gebouw ingericht als bejaardentehuis 'Vilain XIII'.

Archief:

Gent, rijksarchief, familiearchief Vilain XIII.

Literatuur:

Juste, T., Le viconte Charles Vilain XIII, ministre d'état, ancien membre du congrès national et ancien ministre des affaires étrangères (*Les fondateurs de la monarchie belge* 18), Brussel 1875; Decker, P. de, Le Viconte Charles Vilain XIII, in: *La Revue Générale* 28 (1878), blz. 893-909; Kalken, F. van, s.v. Vilain XIII (Charles-Ghislain-Guillaume), in: *B.N.* 26, 1936-1938, kol. 729-736; Renson, G., Staatsminister Vilain XIII, afgevaardigde van het arrondissement Maaseik-Tongeren, in: *De Tijdspiegel* 3 (1948), blz. 169-171; Janssen, R., Een Limburgse Belgicist van Oost-Vlaamse origine: Charles Ghislain Vilain XIII (1803-1878) (*Maaslandse Sprokkelingen* 2, 1978-1979, nr. 2).

M. Kellens

WILLEM I. Hertog van Gelre, graaf van Zutphen, hertog van Gulik.

Geboren 31 maart 1363, overleden te Arnhem 16 februari 1402; zoon van Willem VI, hertog van Gulik, en Maria van Gelre; huwde te Geertruidenberg 18 september 1379 Catharina van Beieren (Holland); het huwelijk bleef kinderloos.

In ruil voor de vrijlating van hertog Wenceslas van Brabant, de broer van keizer Karel IV, die in de slag bij Baesweiler (1371) in Gulikse gevangen-

schap was geraakt, verklaarde Karel IV zich bereid de jonge Willem van Gulik met Gelre en Zutphen te belenen. Dit gebeurde toen in 1377 Willem meerderjarig werd verklaard. Tot zijn vroegste regeringsdaden behoort het toekennen van een privilege aan de Lombarden in Erkelenz, die vergunning kregen zich in Roermond te vestigen. In die stad, evenals te Venlo en Nijmegen, beschermde de hertog ook de Joden. Het bestuur van hertog Willem was na de voorafgaande onrustige jaren een verademing. Van partijtjwisten was geen sprake. Wèl raakte Willem al spoedig in conflict met Brabant. Daarbij ging het onder meer om de plaatsen Millen, Gangelt, Waldfeucht in Opper-Gelre en Grave aan de Maas. De Brabanders vielen het Overkwartier binnen en verwoestten Straelen. In 1388 werden zij verslagen, maar zij keerden met Franse hulp terug en dwongen hertog Willem om vrede te sluiten. De genoemde plaatsen bleven in Brabants bezit. De hertog slaagde in 1400 er in Born, Sittard en Susteren aan te kopen, die in 1423 een deel van het Gulikse gebied gingen vormen. In december 1400 werd hem definitief Grave met het noordelijk deel van het Land van Cuyck afgestaan.

Literatuur:

Schilfgaarde, A.F. van, Zegels en genealogische gegevens van de graven van Zutphen, (*Werken Gelre* 33), Arnhem 1967, blz. 100-101; Jansen, J.C.G.M., Continuïteit en discontinuïteit in de Joodse geschiedenis, in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 20 (1975), blz. 82- ; Jappe Alberts, W., Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid, (*Maaslandse Monografieën* 24), Assen 1978, blz. 87-97.

M. Kellens

WILLEMS, Ludovicus Joannes Josephus. Geneesheer.

Geboren te Hasselt 25 april 1822, aldaar overleden 21 januari 1907; zoon van Petrus Joannes Willems, industrieel, jeneverstoker, distillateur, en Maria Joanna Aldegondis Engelen; huwde te Luik 22 augustus 1872 Eugénie Josèphe Maria Malherbe, een zoon en een dochter.

Louis Willems studeerde achtereenvolgens aan het college van Hasselt, het Klein Seminarie van Rolduc en de Leuvense universiteit. In september 1849 promoveerde hij daar tot doctor in de genees-, heel- en verloskunde. Daarna studeerde hij nog een half jaar veeartsenijkunde te Parijs. In 1850

vestigde hij zich als geneesheer te Hasselt. Een jaar later werd hij tot heelmeester benoemd aan de gasthuizen en het burgerlijk hospitaal in zijn geboortestad en in 1857 werd hij geneesheer aan dezelfde instellingen. In 1870 werd hij aangesteld als geneesheer van de gevangenis en van 1873 tot 1890 was hij verbonden aan de provinciale vroedvrouwschool. Willems kreeg vooral bekendheid door zijn onderzoek naar de besmettelijke longziekte bij runderen. In 1850 werd een prijsvraag uitgeschreven door de *Académie belge de Médecine* met als onderwerp longziekte bij runderen. De kwaal was verspreid over geheel West-Europa en had reeds heel wat veestapels gedecimeerd. Te Hasselt was de veeteelt een belangrijk nevenbedrijf van de jeneverindustrie, zodat de veepest tevens een bedreiging voor de jenevernijverheid inhield. Te Parijs had hij reeds kennis genomen van O. Delafond's *Traité sur la maladie de poitrine du gros bétail* (1844). Daarna ondernam hij in 1851 nog enkele studiereizen naar Frankrijk, Duitsland en Nederland om de ziekte en haar uitwerking verder te bestuderen. Tenslotte deed hij een experiment in de runderstallen van zijn vader. Gezonde dieren spoot hij in met ettervocht, afkomstig uit de longen van zieke dieren. Deze inenting gebeurde eerst in de borst, later op de neus en tenslotte op een minder vitale plaats: aan het uiteinde van de staart. Na enkele weken begon het vaccin te werken: er ontstond een gezwel aan de staart en de dieren vertoonden – in afgezwakte vorm – de symptomen van de ziekte, namelijk loomheid en een verminderde eetlust. Daarna genazen de runderen weer en, wat belangrijker was, ze waren immuun voor de ziekte. Willems ontdekte tevens dat de ziekte specifiek voor runderen was: andere dieren of de mens konden er niet door worden besmet. Hiermee had hij de preventieve inenting tegen pleuruslongontsteking van het vee ontdekt. De resultaten van zijn experiment deelde hij mee in een rapport aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Hij publiceerde een *Verhandeling over de longziekte van het vee*. Willems' theorie van besmetting door kleine, levende organismen (later door Pasteur uitgewerkt in de bacteriologie) was zo revolutionair, dat zij bij de gevestigde wetenschapsbeoefenaars een hevige weerstand opriep. Zijn theorie strookte immers niet met de toen algemeen aanvaarde opvatting over het spontane ontstaan van ziekten. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken liet een onderzoekscommissie instellen om de waarde van Willems' geneeswijze te beproeven. Pas het zevende en laatste rapport van deze commissie uit 1864 onderkende het belang van Willems' ontdekking. In Nederland werd zijn methode ter bestrijding van de veepest van 1852 af met succes toegepast.

Ook uit andere Westeuropese landen ontving hij diverse onderscheidingen en felicitaties. Verscheidene buitenlandse academies en verenigingen be-

noemden hem tot lid of erelid. In eigen land bleef de officiële erkenning echter lang achterwege. Pas in 1864 werd hij als corresponderend lid aanvaard in de *Académie royale de Médecine*, en in 1881, ruim 30 jaar na zijn ontdekking, als gewoon lid. In 1892 werd hij vice-president en in 1887 voorzitter van deze vereniging. Intussen was hij ook politiek actief: van 1859 tot 1890 zetelde hij in de Hasseltse gemeenteraad, waar vooral hygiënische vraagstukken zijn aandacht kregen, zoals de aanleg van waterleiding en riolering. In 1879 werd hij gekozen tot provincieraadslid en van 1890 tot aan zijn dood was hij lid van de bestendige deputatie van de provincie Limburg. Gedurende heel zijn leven heeft Willems zich ingezet om zijn ontdekking, de preventieve inenting tegen de longziekte ingang te doen vinden. Vijftig jaar na zijn ontdekking werd hij plechtig gehuldigd te Hasselt op 14 oktober 1900. In de jaren zeventig werd een onderzoeksinstituut aan het Limburgs Universitair Centrum (LUC) te Diepenbeek naar hem genoemd.

Archief:

RA Hasselt, familiearchief Dr L. Willems, Hasselt, PAD, *legaat Hellemans* (inventaris door M. Kellens en D. Cypers).

Werken:

Verhandeling over de longziekte van het vee en de middelen om hetzelfde er tegen te behoeden, Gent 1852; *Nouvelles recherches sur la pleuropneumonie exsudative de l'espèce bovine et sur l'inoculation préventive de cette maladie*, in: *Bulletin de l'Académie royale de médecine de Belgique*, troisième série, t. XIV (1880), nr. 5.; *Cinquante années d'inoculation préventive de la péripneumonie contagieuse des bovidés (1850-1900)*, Brussel 1900. Een lijst van zijn werken in: R. Jorissen, *Bibliografisch Repertorium van de Limburgse auteurs*, dl. 12, blz. 3152-3156.

Literatuur:

Weddingen, L. van, *Une page d'histoire médicale, à propos de la découverte du docteur Willems de Hasselt*, Hasselt 1892; *Manifestation en l'honneur de M. le docteur Louis Willems, Compte-Rendu*, Hasselt 1900; Robijns, A., Dokter Louis Willems, in: *Limburg* 4 (1922-1923), blz. 142-149; Melis, H., *Groote mannen van Limburg*, Antwerpen 1928, blz. 64-68; Mets, A. de, Le Docteur Willems Louis de Hasselt, 1822-1904, Une Gloire Nationale Belge, in: *l'Art Médical d'Anvers*, nr. 10 (15 oktober 1936), blz. 141-156; Leboucq, G., s.v. Willems, Louis, in: *B.N.* 27 (1938), kol. 330-333; Smets, J., Dokter Louis Willems en zijn ontdekkingen, in: *De Tijdspiegel* 3 (1948), blz. 40-43; Elaut, L., Louis Willems, in: *De Tijdspiegel* 6 (1951), blz. 131-133; Hulde

aan Dr Louis Willems, Hasselt 1832-1907 (met bijdragen van M. Bussels, R. Jorissen en J. Moons), in: *Natura-Limburg*, nr. 12-13 (april-september 1958), blz. 237-296; Lecocq, M., Dokter Louis Willems, de grote onbekende, in: *Hasselt tussen korrel en borrel*, Hasselt 1981, blz. 21-24.

M. Kellens

ZWENTIBOLD. Koning van Lotharingen.

Koning van Lotharingen (circa 870 – 30 augustus 900). Onwettige zoon van Arnulf van Karinthië, koning van Oost-Francia. Gehuwd in 897 met Oda.

In 889 werd Zwentibold tot opvolger van zijn vader Arnulf benoemd, mits deze geen wettige nakomelingen zou krijgen. Arnulfs gemalin Ota bracht echter Lodewijk ter wereld in 893.

In opdracht van zijn vader ondernam Zwentibold twee veldtochten in de jaren 893 en 894. Arnulf begiftigde Zwentibold uit politieke en persoonlijke motieven met het Lotharingse gebied in 895. Het werd een zelfstandig koninkrijk met een eigen kanselarij en een eigen munt.

Enige maanden later mengde Zwentibold zich in de machtsstrijd tussen de Westfrankische koning Odo en de tegenkoning Karel, de latere Karel III. Zwentibold probeerde zijn eigen positie ten koste van de strijdenden te versterken, maar moest zich terugtrekken. Wel zegden enige Lotharingse aanzienlijken hun trouw aan Karel op en schaarden zich achter Zwentibold. Onder hen was Reinier Langhals, graaf van Henegouwen en Haspengouw. Reinier werd een belangrijk raadgever van Zwentibold, die zijn vorige steun, bisschop Radboud van Trier, terzijde schoof. Reinier wist in de tweede helft van 896 de hand te leggen op het Maastrichtse stift van St. Servaas, dat Arnulf in 889 aan Radboud had geschonken.

Eind 896 brak een conflict uit onder de Lotharingse aanzienlijken, dat uiteindelijk door Arnulf werd beslecht. Door het conflict was Reinier's positie nog machtiger geworden. In 897 ontnam Zwentibold de rijke abdij van Echternach aan Radboud en schonk deze aan Reinier.

Het jaar daarna viel Reinier in ongenade, omdat hij zijn belangen had verlegd naar West-Francia, waar Karel begin 898 alleenheerser was geworden. Zwentibold nam Reinier zijn bezittingen af en gaf hem het bevel het land binnen veertien dagen te verlaten. Radboud werd in ere hersteld en ontving het Maastrichtse stift terug. Reinier verschanste zich echter te Durfos, waar hij tevergeefs door Zwentibold werd belegerd. Toen Karel

Reinier te hulp kwam en Aken en Nijmegen bezette, wist Zwentibold Karel tot vrede onder ede te bewegen. Na een succesvolle actie tegen de invallende Noormannen, belegerde Zwentibold Reinier opnieuw zonder succes te Durfos. De bisschoppen, die geheime onderhandelingen hadden gevoerd om Lodewijk na de dood van Arnulf te erkennen als koning, lieten openlijk hun ontrouw blijken, zodat Zwentibold zich moest terugtrekken. Toen Arnulf eind 899 overleed, erkenden adel en episcopaat Lodewijk als hun heer. In een laatste strijd sneuvelde Zwentibold. Hij werd te Susteren begraven.

Literatuur:

Over de verstandhouding met de Lotharingse groten: Helmut Beumann, Königs Zwentibolds Kurswechsel im Jahre 898, in: *Rheinische Vierteljahrbblätter* 31 (1966-1967), blz. 17-41; Deeters, J., Servatiusstift und Stadt Maastricht, *Rheinisches Archiv* IV, Bonn 1970, blz. 29-30; Schieffer, T., Die Lothringse Kanzlei um 900, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 14 (1958), blz. 16-148; Schieffer, T., Die Urkunden Zwentibolds und Ludwigs des Kindes, *Monumenta Germaniae Historica, Diplomata* IV, Berlijn 1960, blz. 1-71; Over de situering van Durfos: Aarts, B., De sterkte van 'Durfos' en Noord-Brabant, in: *Brabants Heem* 31 (1979), blz. 176-184; Over de politieke situatie: Linssen, C.A.A., Lotharingen 880-1106, in: *AGN* I (1981), blz. 312-316; Jappe Alberts, W., Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse territoria tussen Maas en Rijn ± 800-1288, *Maaslandse Monografieën* XXVII, Assen 1979, blz. 3-5.

M. de Ruwe